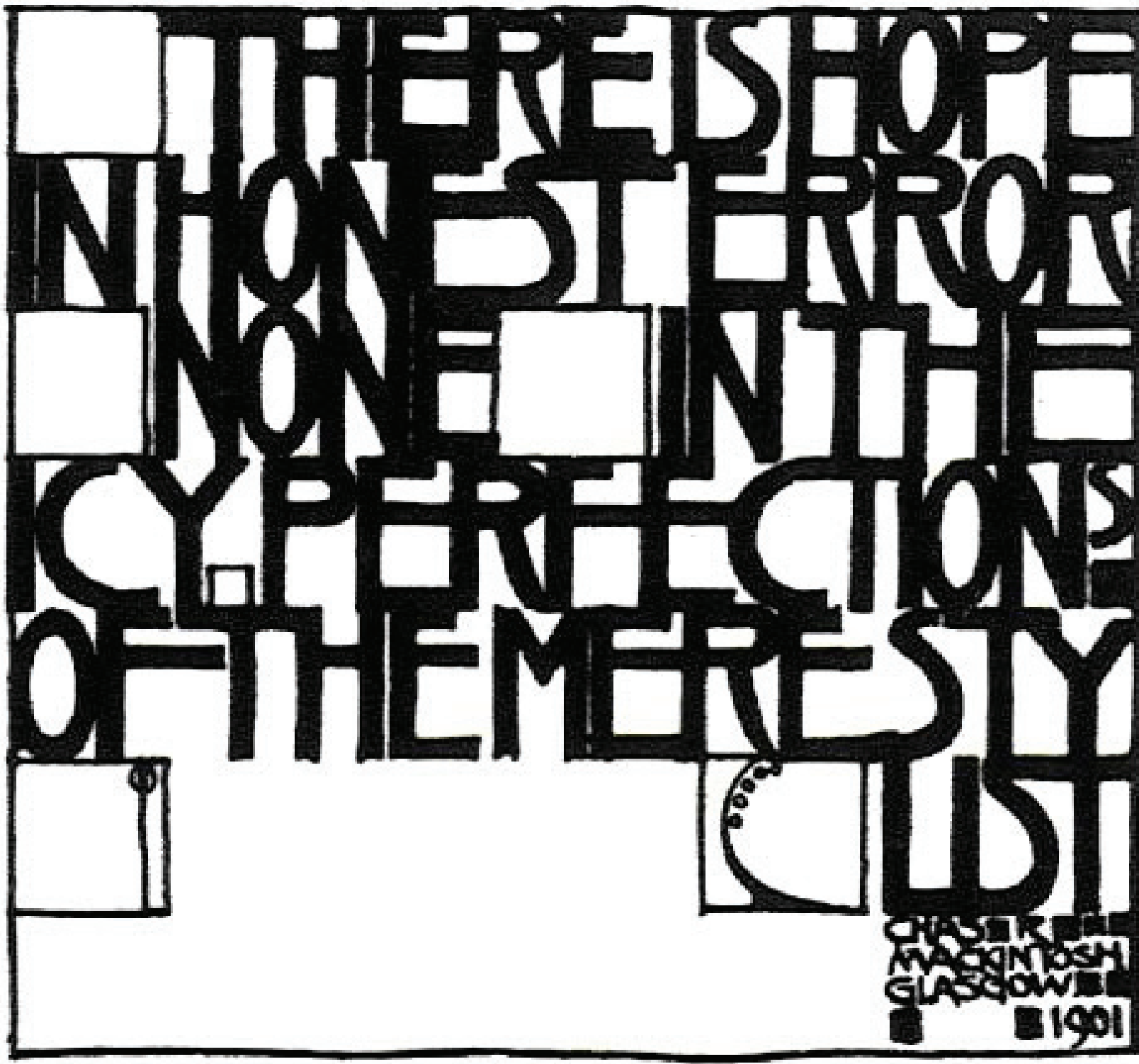

Aeta naar schotland

4 - 7 juni 2015

INHOUDSOPGAVE

- 03 White horse Close en Scottish Parliament; Harrie van Helmond
- 05 Grassmarket community centre; Jan Willem de Kanter
- 06 National museum, Edinburgh Law school en Chapel St. Albert the great; Virginia Doelwijt
- 07 Universty of Edinburgh en Quartermile masterplan; Minke Wagenaar
- 09 Dundee coucil offices, New Town en Leith docks; Ellen van Kessel
- 10 Spoorbrug over de Firth of Forth en scheepslift Falkirk; Menno Ongering
- 12 Sculpture workshop, Riverside museum en Grosvernor crescent; Otto van Dijk
- 18 BBC, Science centre, Clyde arc bridge en Kibble Palace; Loes Verhaart
- 19 Maggies centre Glasgow en Maggies centre in Lanarkshire; Joke Vos
- 21 Enoch shopping centre, Tobacco exchange, Trades Hall en Corinthian bar; Bart Duvetkot
- 22 Gallery of modern art, George Square, Queen Street Station en Buchanan shopping centre; Thomas Kemme
- 23 Maggies centres Fife en Dundee; Anouk Vermeulen
- 25 Grecian building, Glasgow School of art en Seona Arts School; George Polman
- 27 Willow tea room; Hester Wolters
- 28 Llight house, Gebiedsontwikkeling RMJM, Titan crane en Kerk van Alexander Thomson; Rens Schulze
- 29 Hill house en kerk van Mackintosh; René Thijssen
- 30 Commonwealth athletes village en House for an art lover; Ruud Wilmink

Samenstelling van dit reisverslag: Aryan Sikkema & Harrie van Helmond

Organisatie excursie: Aryan Sikkema & Maricia Mulder

Oktober 2015

White horse close," blatantly fake"?

De start van onze excursie (nadat we Arthur's Seat gemist hadden vanwege een eigenwijze buschauffeur) is op een historische plek: het begin van de Royal Mile aan de oostkant van het historische centrum van Edinburgh. Op internet wordt deze steeg beschreven als: "so blatantly fake that it can be acquitted of any intention to deceive" en een ander zegt: "heritage rather than history."

Daar schiet zelfs Aryan's unieke gender-gerelateerde analysemethode tekort!

De benaming White Horse komt waarschijnlijk van een Inn met de naam White Horse of Hannover, en helaas niet, zoals andere opperen van het witte paard van Mary, Queen of Scots. Tenminste dat zegt internet. De gebouwen zijn gebouwd in 1683. Eind 19e eeuw zijn er nog sociale woningen in gemaakt, in 1964 gerestaureerd.

De hierboven genoemde Inn was het vertrekpunt van de coach tussen Edinburgh, Newcastle en Londen in de 18e eeuw. Deze witte paardensteeg wordt wel de meest pittoreske groep gebouwen aan de Royal Mile genoemd. Zelf vond ik andere gebouwen interessanter, maar ik ben

dan ook geen architectuurhistoricus of toerist.

De fantasie slaat op hol, bij het lezen van de geschiedenisinterpretaties. Dat komt goed uit want het volgende vlakbij gelegen project is weliswaar nieuw maar daar lijkt zelfverzonnen geschiedenis ingebakken te zijn.

Parlementsgebouw

Parlementsgebouw Schotland, Scottish pride?

Als je het niet van te voren al had geweten, dan was de schok nog groter geweest. Maar omdat we ons vak bijhouden en de excursiegids gelezen hadden werd in de bus al gemompeld: "moet dat nu echt". Gedoeld werd natuurlijk op de explosie aan ongetemde creativiteit die Miralles en Tagliabue met hun gewonnen prijsvraagontwerp tonen. Het is voorstelbaar dat het gebouw 11 keer duurder werd dan geraamd (van 40 naar 431 miljoen pond), het is onmogelijk hiervan een directieraming te maken, het is duidelijk een geval van iconische bouwkunst. Loos zou het ornament voor een parlementsgebouw dan wel toegestaan hebben maar zo

véél.....

Van bovenaf gezien is het een configuratie van bootachtige gebouwen en een groot kantorenblok waarbij ook nog een oud gebouw meegenomen is. De daklichten als plantenbladeren vallen op. Wat is de symboliek, denk je direct.

Maar erlangs lopend is elke helderheid weg en gaat de aandacht allereerst naar de barokke vormtaal in natuursteen en beton. Gezegd moet worden: petje af voor degenen die dit hebben moeten/mogen maken: wat een vakkundige prefab beton!

De locatie is bijzonder: precies op de grens van de stad en het fantastische groene heuvellandschap. Van de voormalige brouwerij geen spoor meer.

De landscapeer heeft prachtig het openbare gebied voor het gebouw ingericht als overgang naar de natuur. De beheersing in de lange lijnen waarmee paden, groen en water een groenstedelijke voorruimte maken is perfect. Voorruimte is eigenlijk een niet adequaat woord. Het is een zelfstandige ruimte die zowel bij het gebouw als het landschap hoort.

Bart maakte de opmerking van de dag door te wijzen op zwangere stenen (een kei in een grote kei in een holte van de betongevel). Er zal vast een passende symboliek voor zijn, net als bij het hele gebouw, maar die kenden we niet. Het hele gebouw is zwanger van bedoelingen, een parlementsgebouw is natuurlijk bij uitstek een opgave waarin een land laat zien hoe het zich zelf ziet. Maar die boodschap komt niet over.

Uiteraard is de geschiedenis van Schotland en Engeland vol conflicten en heel actueel met de verkiezingen achter de rug. Schotland is (nog) niet zelfstandig geworden. Is een Spaanse architect nodig die met al zijn talent een overkill aan vormen en materialen inzet om Schotland te verbijzonderen: zo iets?

Je zou zeggen: hij gaat op zoek naar wat Schotland was, is (of wil zijn) en haakt daar op in. Dit gebouw past zo goed in het oeuvre van de architect (ik rók de begraafplaats in Igualada van deze architect weer) dat ik durf te stellen dat een link naar Schotland, mocht dat in de opdracht hebben gezeten, wel erg goed verborgen is.

De grote zaal is, met zijn zware constructies, prachtig intiem. Bij saai vergaderingen is er ook veel bouwkundigs te bekijken. Opvallend zijn de soms zeer lage plafonds in tussenhallen en de debaterende chamber en de ook zeer laag hangende lampen. Samen met het naturel hout levert dat -ondanks het vele glas in de gevel- benauwd voelende ruimtes op. Bij Macintosh en anderen (Hans van der Laan, Baragan...) levert de combinatie van lage voorruimtes en hoge hoofdruimtes een bevrijdend gevoel op, hier is dat

minder.

Het is makkelijk om te zeggen: dit gebouw is niet mijn cup of tea, maar wat is het allemaal knap gemaakt en wat is het onbegrijpelijk voor mij dat de Schotten hiermee hun identiteit wilden tonen of niet getoond hebben.

Alhoewel volgens de suppoosten veel symboliek in dit gebouw niet is verklaard door de architect, wordt op internet genoemd: het landschap, de bloementekeningen van Macintosh en omgekeerde boten. Miralles heeft nog wel gememoreerd dat het een gebouw is "growing out of the land". Tja..... ik zou zeggen: het is uit de hand gelopen. Verderop in de excursie zien we het werk van Alexander "Griek" Thomson en Macintosh als uitvinders van een eigen Schotse architectuurtaal. Thomson is een assembleur van klassieke fragmenten. Macintosh een vermenger van Art Nouveau en Morris/Ruskin. Is dit gebouw, met zijn juxtapositie van een eindeloos aantal fragmenten, een bewuste stap in de zoektocht naar een Schotse architectuurtaal? En heeft de uitschrijver van de prijsvraag dat bedacht, of zag men dat pas bij de indiening van de inzendingen?

Ik ben bang dat men een starchitector wilde voor een opvallend gebouw en dat mijn suggesties hierboven niet meetelden. Heel merkwaardig dat je een hybride maakt van bloemblaadjes en omgekeerde boten en de kans laat liggen om op zoek te gaan naar dat wat Schotland is of wil

zijn. Ik zou me als opdrachtgever belazerd voelen met zo'n oppervlakkige oplossing.

Harrie van Helmond, Schotlandliefhebber.

Grassmarket Community Centre

Op de eerste dag wandelen we in het Schotse weer van het Scottish Parliament naar de Grassmarket. We moeten wel nog even bekomen van de onduidelijke overdaad van dit parlamentscomplex. Complex is het woord.

Onderweg doen we de Scottish Poetry Library aan. Ontworpen door Malcolm Fraser Architects. We kunnen er niet in omdat het wegens overweldigend succes wordt uitgebreid. Met de drie Schotse talen in een tijd dat het Schotse nationalisme en streven naar identiteit zo'n aanhang krijgt is dit kleine ranke gebouw met een glazen gevel en van af de straat een aflopende lessenaarsdak al gauw te klein. Jammer, het ziet er fris en uitnodigend uit in een verder nogal sombere buurt.

Door de geboekte tijdwinst kunnen we goed rondkijken hoe Edinburgh er uitziet. Natuursteen is er overal. De gevels hebben vaak witte, terugliggende ramen. De riolering zit aan de buitenkant. De dikke moffen en ontstoppingsstukken zijn wel erg aanwezig.

De gebouwen hebben dikwijls aan de voorgevelzijde schoorstenen, die samengebundeld bovendaks een extra volume geven. Vroeger had ieder vertrek wel een kolenhaard, je ziet dat nog aan het enorme aantal schoorstenen en aan de kolengruis en smog vervuiling die

er nog is. Vrolijk word ik er niet van. Maar verderop bloeit de brem uitbundig.

De straten en trottoirs zijn van massief kwartsiet. Het is een hele heisa om deze platen te lichten voor leidingen en om de hellingen en krommingen te volgen. Men zaagt hiervoor de platen diagonaal door om een kromming te krijgen. Daardoor zijn er geen kleine stukjes wat het straatbeeld samenhangend maakt. Bomen zijn er weinig, behalve natuurlijk in de parken van de deftige buurten en de grasvlakte van Arthur's seat. Deze vlakte doet denken aan het Haagse Malieveld.

De Grassmarket is het uitgaans/ en terrassengebied. Op deze regenachtige dag is er weinig aan. Het is niet bepaald als voetgangersgebied uitgerust, met verkeer er door heen is het niet erg uitnodigend. De café's en winkelpuien zijn wel erg brits, vaak goudvergulde belettering in Times op fel gekleurde winkelpuien. De openbare belettering van de verkeersborden en andere opschriften is uitstekend in Frutiger, een verademing als je daar gevoelig voor bent. We bezoeken het Grassmarket Community Centre.

Dit centrum voor opvang en bezigheden voor dak en kanslozen is zeker sociaal erg interessant, architectonisch een beetje rommelig.

Jan Willem de Kanter.

Chapel St. Albert the great

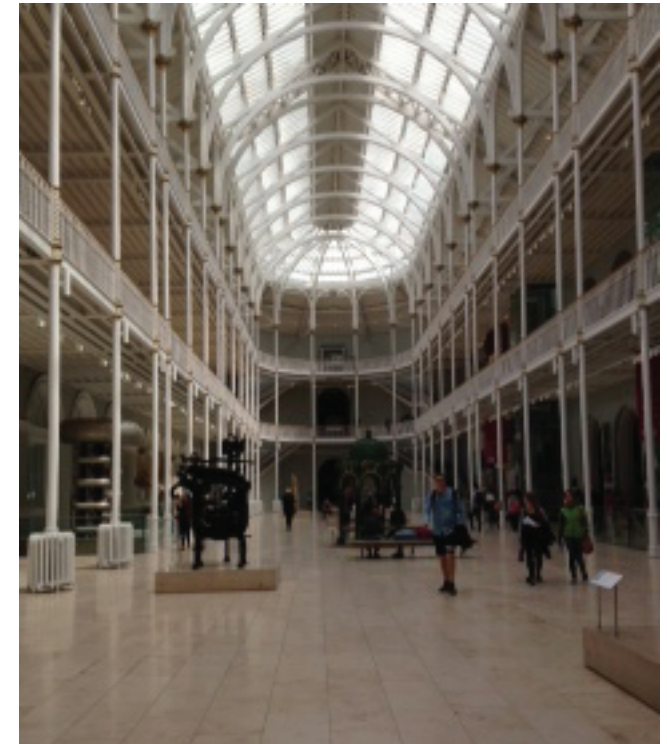
Dit was de ochtend van de verrassingen. Wij konden de kapel eerst niet vinden en toen we vanaf de hoger gelegen weg iets zagen wat op een kapel leek was het nog raden naar de ingang maar, toen kregen we ook wat. Aan een parallelweggetje, achter oude bebouwing ligt een parel van vnl. natuursteen en hout. Dichterbij gekomen zie je dat het begroeide dak wordt gedragen door corten stalen kolommen in de vorm van bomen. Op een klein perceel is met behoud van de bomen de tuin zo aangelegd dat je langzaam naar beneden loopt, de kapel in. Binnen heerst een serene stilte.

Door het materiaal: hout, de gefilterde toetreding van daglicht en de glazen wand achter het altaar waardoor het omringende groen deel uitmaakt van de ruimte voel ik me opgenomen in een oase van rust. Wat mij betreft is dit een van de hoogtepunten van de excursie.

National museum

Vervolgens gaan wij naar het National museum dat ongeveer op loopafstand ligt. De binnenkomeer is daar de centrale grote hal uit 1866. De staalconstructie met zijn balkons en glazen dak is fascinerend. In 2011 is dit gedeelte van het museum verbouwd door Gareth Hoskins Architects waarbij het oude Victoriaanse gebouw nieuw leven is ingeblazen. Het gebouw is nu beter toegankelijk gemaakt voor het publiek. De grote hal vormt het middelpunt, er is expositieruimte toegevoegd en roltrappen maken dat je de hal vanaf verschillende niveau's kunt bekijken.

Edinburgh Law school.

Tot slot van dit deel van het programma loop ik naar de Law school. De volgende verrassing van deze ochtend. Door een poort kom je op een prachtig plein. In de aangrenzende gebouwen bevindt zich de Law school.

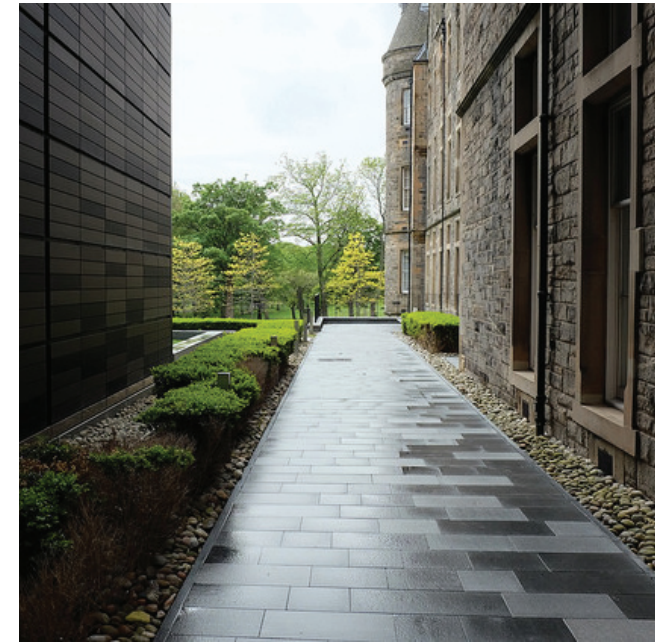
Virginia Doelwijt

De Universiteit van Edinburgh en Quartermile.

De universiteit van Edinburgh werd in 1582 gevestigd aan de zuidkant van de oude stad van Edinburgh en heeft zich in de loop der eeuwen verder zuidwaarts uitgebreid. In 1729 werd er een ziekenhuis, The Royal Infirmary, aan de universiteit toegevoegd. In 1879 verhuisde dit ziekenhuis naar het nieuwe paviljoenziekenhuis, aan de zuidwest kant. In 2003 is het ziekenhuis met de medische faculteit vertrokken naar het zuidoosten van Edinburgh en kwamen de terreinen en gebouwen van het oude paviljoenziekenhuis vrij voor herontwikkeling: Quartermile. De universiteit is er gebleven en transformeert nu tussen de bedrijven door haar gebouwen voor de nieuwe programma's van eisen. De vergelijking is interessant, evenals het grote verschil in het eindresultaat, dat anno 2015 is te zien.

Eerst even een uitstapje naar de geomorfologie van de stad Edinburgh. De stad is ontstaan rondom een oude vesting bovenop een zogenoemde vulkaanplug, die hoog boven de stad uittorent. Aan de oostkant wordt de oude stad begrenst door de volgende, aanzienlijk grotere, vulkaanplug: Arthur's Seat, 251 meter boven zeeniveau. Aan de noord- en zuidkant van deze 'rug in het landschap' werd de stad omgeven door lochs, die in de achttiende eeuw zijn ontwaterd en opgehoogd. Aan de noordkant werd vanaf 1767 de New Town aangelegd, aan de zuidkant in 1766 George Square, een populaire residentie voor de betere stand. George Square ligt tussen de oude stad en het voormalige loch, dat nu de Meadows vormt, een groot park.

een van de modernistische categorie B faculteitsgebouwen door Bennets Associates gerenoveerd. Verpletterd door de non-descripte stedenbouwkundige omgeving, was ik niet onder de indruk.

Nee, dan de herontwikkeling van het 8 ha grote ziekenhuisterrein, Quatermile. Het masterplan is van Foster. Briljant. Het klassieke schema van een dubbele rij paviljoengebouwen, die haaks op de Meadows staan, is door Foster aangevuld – ingeweven - met een serie nieuwe gebouwen. Deze grenzen aan de as van het oude schema en zijn tussen de paviljoens in geplaatst. Daardoor is er langs de oude as een prettige stedelijke ruimte ontstaan, van hoge dichtheid. Terwijl de paviljoens aan de zuidelijke kant met hun grasvelden bij de Meadows aansluiten. Uiteraard met mooie balkons op het zuiden en een groot hek tussen het gras en de Meadows.

Minke Wagenaar

Aan de noordkant lag het loch echter tussen de oude en de nieuwe stad, hierin werd het spoorwegbassin aangelegd.

De universiteit van Edinburgh begon in de vijftiger jaren plannen op te stellen voor een verdere uitbreiding in zuidelijke richting, met een herontwikkeling van George Square. Het burgerlijk verzet tegen de sloop van dit plein was groot. Uiteindelijk werd de westelijke kant van het plein behouden. Aan de noordkant werd, naast het moderne Hugh Robson Building, het 19e eeuw George Watson's Ladies College behouden. Langs de helft van de oostzijde werden de Georgian terraces behouden, met de Appleton tower in hun achtertuin, terwijl de zuidelijke kant volledig werd herontwikkeld. De David Hume Tower staat aan de zuidoost hoek, grenzend aan de belangrijkste collegezaal en de business school. De Universiteitsbibliotheek neemt het grootste deel van de zuidelijke kant van het plein in beslag. In de noordoost hoek van het plein is recent (2008)

Dundee Council Offices (Reiach en Hall) aan North Lindsay Street 50.

Indrukwekkende architectuur, robuust, aansprekend, mooie verbinding tussen de drie bouwdelen. Wat mij enorm tegenviel was de ligging in de omgeving. Het ontbreekt volkomen aan een integratie met de omgeving door de witte muur die de kantoorgebouw afsluit; eveneens is hierdoor de begane grond niet zichtbaar. Wat verder verbijsterend is, zijn de bouwwerken zonder enige kwaliteit die in de directe omgeving staan: een Lidl supermarkt en een gebouw met opschrift Liquid, dichte dozen zonder enige kraak of smaak. Ik begrijp niet hoe zo iets toegestaan is, hebben ze in Schotland geen welstand?

Leith Docks.

Dit havengebied, in het programmaboekje omschreven als ambitieus ontwikkelingsproject, maakte op mij een desolate indruk. Weinig samenhang tussen de gebouwen met nieuwbouwarchitectuur die er vooral op gericht is om zichzelf te promoten. Interessanter en in elk geval met meer potentie was het iets verder van de docks aan de rivier gelegen gebied met oudere laagbouwblokken, dat we vanuit de bus zagen.

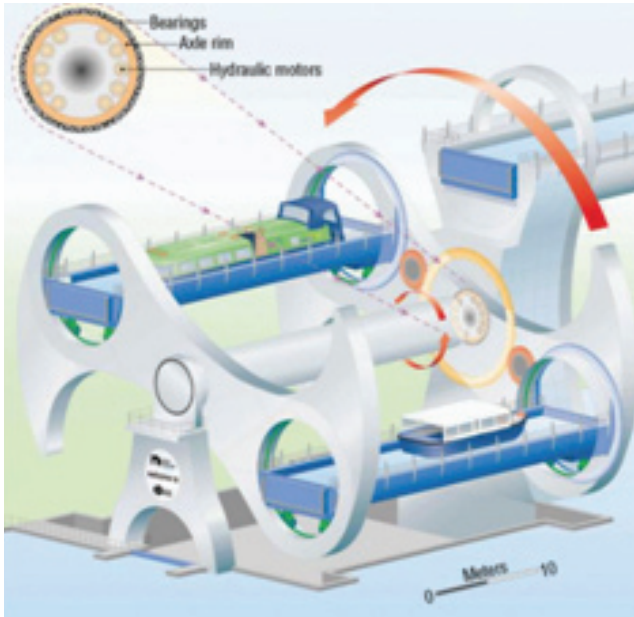

New Town

Terecht werelderfgoed, een fraai staaltje van 18de eeuwse stedenbouw: sterk in eenvoud met een lange centrale as (George Street) die aan weerskanten eindigt met een plein. Jammer genoeg moesten we het vooral met het zicht vanuit de bus doen, uitgezonderd een paar stops -en dan snel uit de bus- om enkele crescents met classicistische architectuur te bekijken. Veel variatie binnen het thema, eenheid in verscheidenheid (van tamelijk sober met weinig ornament tot meer uitgesproken, met erkers of meer vlakke gevel, van 2 verdiepingen met kap tot vier verdiepingen), prachtige detaillering en ritmiek door erkers, bordessen, trappen en hekwerk. Helaas waren de centraal gelegen parkjes in de crescents alleen toegankelijk voor de bewoners, dus niet voor ons.

Ellen van Kessel

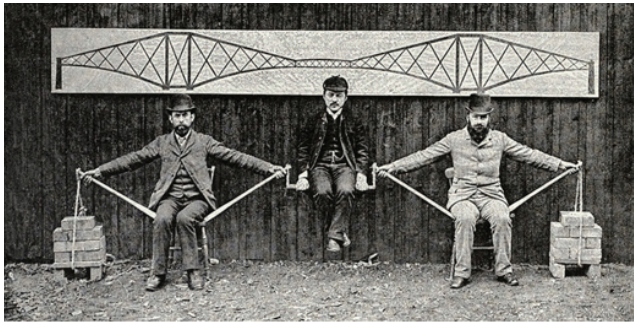
Two amazing structures

Falkirk Wheel

Het Falkirk Wheel is een draaiende scheepslift, genoemd naar de nabijgelegen stad Falkirk in centraal Schotland. De lift verbindt het "Forth and Clyde canal" met het "Union canal", waarbij een hoogte van 35 meter overbrugd wordt. De scheepslift werd voltooid in 2002. De volledige realisatie van het project kostte 84,5 miljoen pond. Voorheen waren deze kanalen verbonden met behulp van elf sluizen. Het is de eerste roterend scheepslift ter wereld en het wordt beschouwd als een uniek kunstwerk. De bassins waar de vaartuigen zich in bevinden, zijn niet volledig aan het wiel bevestigd waardoor ze parallel aan het grondoppervlak blijven. Zowel aan het grote wiel als aan het bassin zijn ringen gemonteerd. Zodra het wiel draait, zullen de ringen tov elkaar draaien, hierbij zijn de rijzende en de dalende bak met hun inhoud in evenwicht. Het bezoekerscentrum is van RMJM architects en bestaat

uit een part van een bol, met glasdak richting de scheepslift en dichte bolle buitenkant als gevel. Mijns inziens in opzet een mooie keuze, echter in het ontwerp lag deze bolscherf rondom in het bassinwater van het kanaal, in uitvoering ligt hij echter aan het land, en ontstaat er hier een lelijke wildgroei aan utiliteitsaanbouwen en bijgebouwen.

Forth Bridge

Kort nadat AetA deze spoorbrug bezocht, kreeg het begin juli 2015 een Unesco World heritage status. De brug van 125 jaar oud, verbindt de oevers van de Firth of Forth. Dit type brug volgt het principe van de gerberligger of in het engels cantiliver bridge

De werkzaamheden aan de spoorbrug begonnen onder leiding van Thomas Bouch, maar werden gestaakt toen de Tay Rail Bridge, een ander ontwerp van Bouch, instortte tijdens een storm in 1879, wat leidde tot de ramp met de Tay bridge, hierbij verdween een complete trein en een deel van deze brug in de golven.

Het oorspronkelijk ontwerp is van Bouch. Het werk werd overgenomen en vergaand verbeterd door John Fowler en Benjamin Baker en uitgevoerd in slechts zeven jaar tussen 1893 en 1890.

De Forth bridge werd na het instorten van de Tay bridge, zo uitgerekend dat ze een orkaan zou moeten kunnen weerstaan.

De brug is 2,46 kilometer lang, de trein bevindt zich 45 meter boven het water. In de brug is 55.000 ton staal verwerkt en 7 miljoen klinknagels. Tijdens de bouw vielen er 450 gewonden en 98 doden onder de arbeiders. Voor het onderhoud heeft de brug een eigen onderhoudsploeg. Het te schilderen oppervlak bedraagt 59 ha, daarvoor is 32.000 liter verf nodig.

Mijns inziens een van de mooiste voorbeelden van bouwwerken uit de industriële revolutie, met name het simpel model van de zittende mannetjes, perfect uitgewerkt in de uitkragende gedeelten met drukstaven en trekstaven, ook verschillend vormgegeven; ook de tailles en verbredingen in de plattegrond van de brug zijn allen visualisaties van de krachten die op deze constructiewerken. Geweldig mooi en indrukwekkend.

Menno Ongerig

Sculpture workshop in Edinburg en Riverside museum in Glasgow

Vrijdag 5 juni , met voor Schotse begrippen prachtig weer, verlaten we de 'statige en voorname' hoofdstad Edinburgh richting Glasgow. Bij het verlaten van de stad bezoeken we een aantal minder geslaagde grootschalige projecten zoals de Leith docks. Dan bezoeken we een kleiner maar later bleek zeer verrijnd project: de "Edinburgh sculpture workshop " van het architectenbureau : Sutherland, Hussey architects uit Edinburgh.

Het bureau is recent hernoemd in: SUHUHA architects (Sutherland, Hussey, Harris) en behoort samen met het bureau: Reiach and Hall architects uit Edinburgh tot de twee spraakmakende architectenburo's van Edinburgh die beiden een bescheiden maar interessant oeuvre hebben opgebouwd. Van Reiach and Hall bezochten we in Dundee de Dundee Council offices en het ingelaste Maggie Centre in Lanarkshire (prijs: Riba Beste Buiding Award 2015) .

De naamsverandering van het bureau in begin 2015 in: SUHUHA gaat samen met het stichten van een bureau in Sjanghai en de opdracht voor het bouwen van het Chengdu Museum in China.

Tegelijkertijd: David Mc Kenna vanaf 2005 aan het bureau verbonden en is in 2013 benoemd tot technisch directeur. Sean Douglas werd benoemd tot associate

Het bureau verkrijgt regelmatig prijzen en awards:

- 2011 met 2 projecten RIBA Award
- 2013 eerste prijs RSA architecture
- 2015 winnaar van de Riba competition
- 2015 met 3 projecten op de shortlist van de Rias award, waaronder het project: Sculpture workshop in Edinburgh.

Sculpture workshop in Edinburgh fase I en II

Vooraf:

De sculpture workshop is een centrum voor kunsteducatie, cursussen en faciliteiten voor kunstenaars, advies en begeleiding.

De Edinburgh Sculpture Workshop is in 1986 opgericht door een groep beeldhouwers binnen de federatie Schotse beeldhouwers. Het was een 'artist-run 'organisatie , die vele jaren was gehuisvest in een oude treinwerkplaats. Vanaf 2003 begonnen zij met campagnes voor het realiseren van nieuwbouw dicht bij de kust.

De eerste fase nieuwbouw werd in 2012 in gebruik genomen.

In 2009 werd de Arts Funding Prize van Edinburgh gewonnen en het project: Creatieve Ateliers won de eerste prijs.

Door dit legaat kon reeds in 2013 worden gestart met het realiseren van de tweede fase de zgn. creatieve ateliers naast het hoofdgebouw eerste fase.

Beide projecten werden gerealiseerd door: Sutherland Hussey architects uit Edinburgh.

Ontwerp eerste fase.

De sculpture workshop is gelegen dicht bij de kust. Het project ligt op een smalle hellende grondstrook direct aan de straat. Kenmerkend voor het smalle terrein is een hoogteverschil van plm. 4 meter, ingeklemd tussen twee straten, waarvan de laag gelegen straat met een bossage wordt begeleid. De bestaande bebouwing aan de stadzijde van de straat bestaat uit een kenmerkende architectuur van aaneengesloten bebouwing van 4 verdiepingen hoog in de voor Edinburgh zo kenmerkende bruin-gele natuursteen.

Tegenover deze verticaal gelede massa van de bestaande bebouwing ontwierpen de architecten een horizontaal georiënteerd compact omsloten gebouw, aan de straatzijde twee etages hoog in een wit geschilderde baksteen op de verdieping. Kenmerkend voor de architectuur is dat de gevels bestaan uit continue per gevel verschillende gevelbanen van wit geschilderd metselwerk op een mangaankleurige baksteen onderbouw ter plaatse van de terreinhelling.

De gevelband aan de straat is opgetild en gelegen op de tweede verdieping op een teruggelegen strook van bruine houten dichte geveldelen en toegangen en stoepen. Het horizontaal geleed blok aan de straat is plat afgedekt terwijl het achtergelegen atelier en werkplaats-deel is voorzien van met aluminium beplating voorziene hellende daken die onder het platte gebouwdeel blijven en dus frontaal niet ervaarbaar zijn vanaf de straat.

De architectonische werking van de in hoogte verspringende gevelbanen werd versterkt door een gering aantal perforaties.

Het interieur bestaande uit: leslokalen, ateliers en werkplaatsen had een aangename ingetogen uitwerking verkregen: de ateliers waren voorzien van bergzoldertjes wat intieme hoge ateliers opleverde met een hoog binnenvallend licht door een dakraam in het hellende dakvlak. De diverse functies hadden steeds een andere lichtinval wat een aangenaam gebruik en goed werkbaar interieur liet zien.

Ontwerp tweede fase.

De tweede fase bestaat uit een andere meer open gebouwtypologie rond een open binnenterrein voor de functies van creatieve ateliers.

De tweede fase bestaat uit een langgerekt u-vormig bouwdeel met open binnenplaats wat geheel onder straatniveau blijft, en heeft dus geen massawerking aan de straat. Dit langgerekte volume is aan de zijde van de eerste fase bebouwing voorzien van een van de straat teruggelegen gemetselde toren van 22,5 meter hoog. Dit gehele bouwdeel bestaande uit diverse functies en is met dezelfde mangaankleurige baksteen gemaakt dan toegepast in de onderbouw van het eerste fase bouwdeel.

Deze minimalistische materiaalkeuze werd versterkt doordat de flauwhellende lessenaarsdaken eveneens het driehoekige lessenaarsdak van de toren, met dezelfde mangaankleurige baksteen zijn uitgevoerd.

Vanaf de straatzijde fungeerden deze lessenaarsdaken daarmee als een licht hellend gelegen gevel. Ter bereiking van intimiteit en meer beslotenheid van het open binnenterrein geschikt voor buitenexposities, is aan zijde eerste fase bebouwing een driehoekig volume gelegen met daarin de nieuwe cafefunctie. Voor de rest bestaat de U-vormige ondiepe bouwmassa uit ondiepe open ruimten direct gelegen onder de lessenaarsdaken, bestaande uit: steenhakkersateliers, droogkamers voor keramiek, laboratorium achtige ruimten en open werkplaatsen.

Door middel van een ritmerende betonnen pilotis-

constructie hadden de meeste ateliers een open relatie met de binnenplaats, wat de interactie tussen de verschillende ateliers sterk bevordert, en de lichaamsintense handelingen zoals houthouwen overdekt in de buitenlucht kunnen plaatsvinden. De hoge gemetselde toren met driehoekig grondvlak is op een bijzondere wijze bovenaan top een gevel opengewerkt. Aan/in deze toren, die meespeelt in het bebouwingshoogteprofiel van Edinburgh, kunnen toekomst kunstenaars installaties vervaardigen cq. toevoegen.

Conclusie

Het architectenbureau Sutherland Hussey architects heeft Edinburgh van een zeer aangenaam ingetogen en spannend gebouw voorzien, bestaand uit het aaneensmeden van twee verschillende gebouwtypologieën. Voor de toekomstige beeldhouwers van Schotland een zeer aangename plek om te studeren en te werken en de beelden ook echt bv. in staal of hout of in steen te houthouwen en te maken, en zelfs in de toekomst de aanwezige toren te kunnen voorzien van een installatie. Dit alles komt mede voort uit de hoogwaardige opleidingen die kunnen worden genoten op de Glasgow school of art van Charles Rennie Mackintosh en nu Steven Holl, waar zowel architecten als kunstenaars worden opgeleid. Ook de architecten Sutherland en Hussey hebben hun opleiding op deze school genoten.

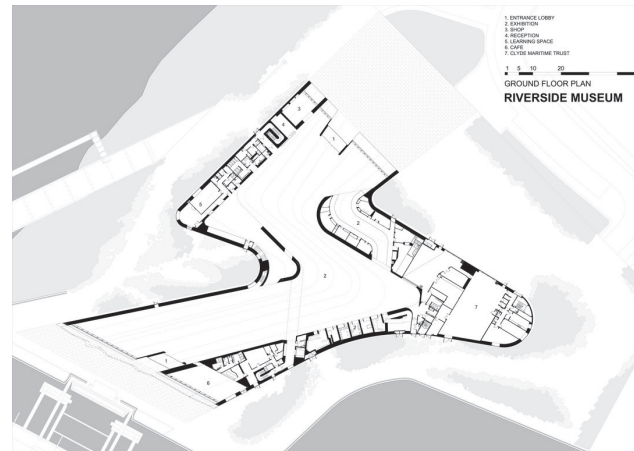
Een inhoudelijk goede opleiding die gerenomeerde architecten en kunstenaars voortbrengt die al vele jaren de architectuur- en de kunstrichtingen bepalen in Edinburgh en

Schotland.

Sutherland Hussey Harris architects geeft aan dat we helaas te weinig projecten van dit bureau hebben bezocht. Voor mij was dit bureau volstrekt onbekend, maar deze excursie heeft met een project de kwaliteit aangetoond, dat ik hen kan cq. moet gaan volgen met hun projecten tot in China toe.

Ongetwijfeld is de wens van SUHUA om te bouwen buiten Schotland beïnvloed doordat Colin Harris die bij DAME Zaha Hadid heeft gewerkt. Ook deze Schotse collega's hebben kennelijk de behoefte om de wereld over te trekken en overal hun projecten te bouwen. Ik ben, weliswaar nog maar door een project, redelijk van hun kwaliteiten overtuigd.

Zaterdag 6 juni, bij nat en guur 'Schots' weer, bezoeken wij de geprogrammeerde projecten in Glasgow. Nadat we een aantal projecten van Charles Rennie Macintosh hebben bezocht komen we bij de rivier de Clyde en bezoeken we het "Riverside transportmuseum" van Zaha Hadid. Met dit enorme project met zijn grote 'getwiste' beweging had de overgang: Macintosh/Hadid niet groter kunnen zijn. Van de gedetailleerde vaktechnische hoogstandjes van de art nouveau in de binnenstad naar het zeer grote gebaar aan de rivier (de voormalige economische ader) van de stad.

Dit museum heeft in 2013 de nominatie verkregen van het museum van het jaar.

Deze prijs wordt uitgekeerd door de European Museum Forum (EMF), als vergelijk: het vernieuwde rijksmuseum heeft recent in 2015 deze prijs ontvangen. Daarvoor hebben vanaf 1980 t/m 2005 , 3 Nederlandse musea deze prijs ontvangen, waaronder het openluchtmuseum Arnhem.

Riverside transportmuseum, 2011 Glasgow Zaha Hadid architects

Als ik word gevraagd een stukje te schrijven ga ik bij mezelf te rade, wat is mij bekend over de betreffende architect. In mijn bibliotheek is het volgende aanwezig over Zaha Hadid aanwezig:

- 'Zaha Hadid architectuur' van Hantje Cantz Verlag , verschenen naar aanleiding van de tentoonstelling in het MAK in Wenen in 2003. De lange zijde van het boek is niet haaks maar schuin, hoe treffend kan iets zijn?

- El Croquis 103 Zaha Hadid 1996-2001
- De grote SUMO-editie van Taschen van de beroemde fotograaf Helmut Newton met daarin een indrukwekkend portret van Zaha Hadid.

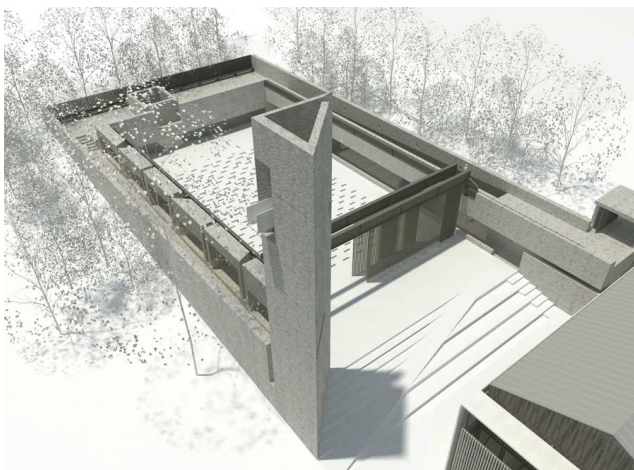
Bij het bezoek aan architectuurprojecten hoop ik immer projecten tegen te komen waarvan ik niet eens op de hoogte ben, laat staan de namen van de betreffende architect(en) ken.

Het aantal boeken en/of bescheiden is een goede graadmeter of de betreffende architect mij interesseert of mij interessant lijkt. Zoals hiervoor genoemd bezit ik van Zaha Hadid een aantal producten. In mijn boekenkast is dus maar een boek en een El Croquis van Zaha Hadid tegenover bv. maar liefst 5 boeken over Charles Rennie Macintosh. Ondanks dat kom ik kennelijk niet om deze indrukwekkende architect met een evenzo indrukwekkende verschijning heen.

Architect:

Zaha Hadid in 1950 geboren in Bagdad en heeft twee broers Fulath en Haithem. Ze is een Britse architecte van Irakese afkomst. Sinds 2012 genoemd DAME HADID, ik denk meteen aan DAME EDNA!!

Ze heeft wiskunde gestudeerd aan de Amerikaanse universiteit in Beiroet en daarna architectuur aan de Architectural Association (AA) in Londen. Op de AA kreeg zij les van Rem Koolhaas en Elia Zenghelis. Ze beschouwde de oprichters van OMA als haar cruciale leermeesters. Ze studeerde af in 1977 en ging later zelf les geven op de AA waar ze tot 1987 een eigen studio had. Na haar afstuderen ging zij werken bij OMA. In 1980 begint zij haar eigen bureau. In 2004 won zij als eerste vrouwelijke

architecte de Pritzerprijs en in 2009 de Japanse cultuurlprijs "Praemium Imperiale". Ze heeft buro's over de gehele wereld en bouwt haar futuristische plannen eveneens over de gehele wereld.

Zaha Hadid is een eigentijdse visionaire en diva van de architectuur.

Ze is begonnen met schilderen waarin ze een gebouwde wereld voorstelt, waarin de hoekige en regelmatige contouren uit de werkelijkheid zijn vervangen door dynamische en onconventionele vormen en composities. Deze vormen komen ook nadrukkelijk terug in haar architectuur. Haar doorbraak was in 1983 met een serie schilderijen waarmede zij de opdracht van de Peak Leisure Club (vrije tijdsclub) in Hong Kong won. Het betrof een voorstelling van gebouwen op een berghelling die niet volgens de wetten van de zwaartekracht waren georganiseerd, maar hun plaats leken te hebben gevonden door een aardbeving.

Haar schilderijen verschillen sterk in grootte, er komen nl. ook metershoge schilderijen in haar oeuvre voor. Haar ontwerpen zijn in een deconstructivistische stijl. De persoonlijke handtekening is het sensuele lijnenspel in haar ontwerpen. Het ging haar niet om de eenvoud zoals uit het modernisme, deze werd juist vervangen door complexiteit. In alle gebouwen van Zaha Hadid ontbreken de haakse hoeken en de rechte lijnen.

Uitspraken en gezegden die op de architectuur en opvattingen van Zaha Hadid van toepassing zijn:

- 'de lijnen vallen '
- 'het licht zoekt zich een ongewone weg '
- 'de wanden schijnen achterover te vallen, maar doen zij dat ook werkelijk? '
- 'there are 360 degrees, so why stick to one?'

- 'fcestorm'
- 'multiple horizonte'
- 'wie man gebaude landen lasst'.

Haar credo is om gebouwen niet zo simpel en zo goedkoop mogelijk te bouwen, ze dienen te voldoen aan de eisen van de dynamische en veeleisende maatschappij, en helemaal naar de ideeën van het deconstructivisme. Daarnaast is zij zelf niet bevangen van de computer, maar juist van het Russische constructivisme. Haar gebouwen vertonen een onverkenbare stijl van vloeiende vormen, van beweging en dynamiek, en manifesteren zich als topografische gebouwen of gebouwd landschap.

Haar partner Patrick Schumacher heeft later na zijn toetreding; hoogstaande IT-modellen en extreme digitale tools ontwikkeld om de complexe gebouwen ook bouwbaar te laten zijn, en daarmee als doel heeft de gebouwde wereld met een hogere complexiteit te confronteren.

Belangrijk voor het buro van Zaha Hadid is dus de genoemde Patrick Schumacher uit Duitsland. Hij is samen met Zaha de stichter van Zaha Hadid architects en sinds 1988 buropartner. Zij zijn samen de uitstraling van het deconstructivisme en vormen met hun buro een deel van architectuur avantgarde. De laatste ontwikkeling binnen dit buro is de ontwikkeling van de parametrische-digitale architectuur. Patrick Schumacher is daarvan de drijvende kracht. Parametrisme is een stijlvorm die op parametrische stijlvormen is opgebouwd en die variaties en complexe diepgang van de gebouwde wereld verlangt.

Lang heeft Zaha Hadid met haar concepten/handmatige tekeningen en tekeningen haar naam wereldwijd uitgedragen. Sinds 20 jaar bewijst zij ook dat haar projecten gebouwd kunnen worden, mede en voornamelijk door haar partnerschap met Patrick Schumacher. Haar eerste gerealiseerde project was de brandweergarage uit 1993 (10 jaar na haar schilderijen van de Peak leisure Club) in Weil am Rhein.

Haar hoofdkantoor bevindt zich in Londen en op de plaatsen in de wereld waar ze een grote opdracht heeft verworven.

Ze werkt in alle schalen en in alle sectoren cq. functies. Vanaf 1980 tot heden heeft zij ongeveer 950 projecten gerealiseerd (dus gemiddeld maar liefst plm. 27 projecten per jaar en gezien de vele grote projecten is dat immens te noemen).

Haar projecten zijn in 44 landen gerealiseerd, heeft op bepaalde momenten circa 400 medewerkers over de

gehele wereld, en de medewerkers vertegenwoordigen 55 nationaliteiten.

Haar bureau-organisatie is als volgt opgebouwd:

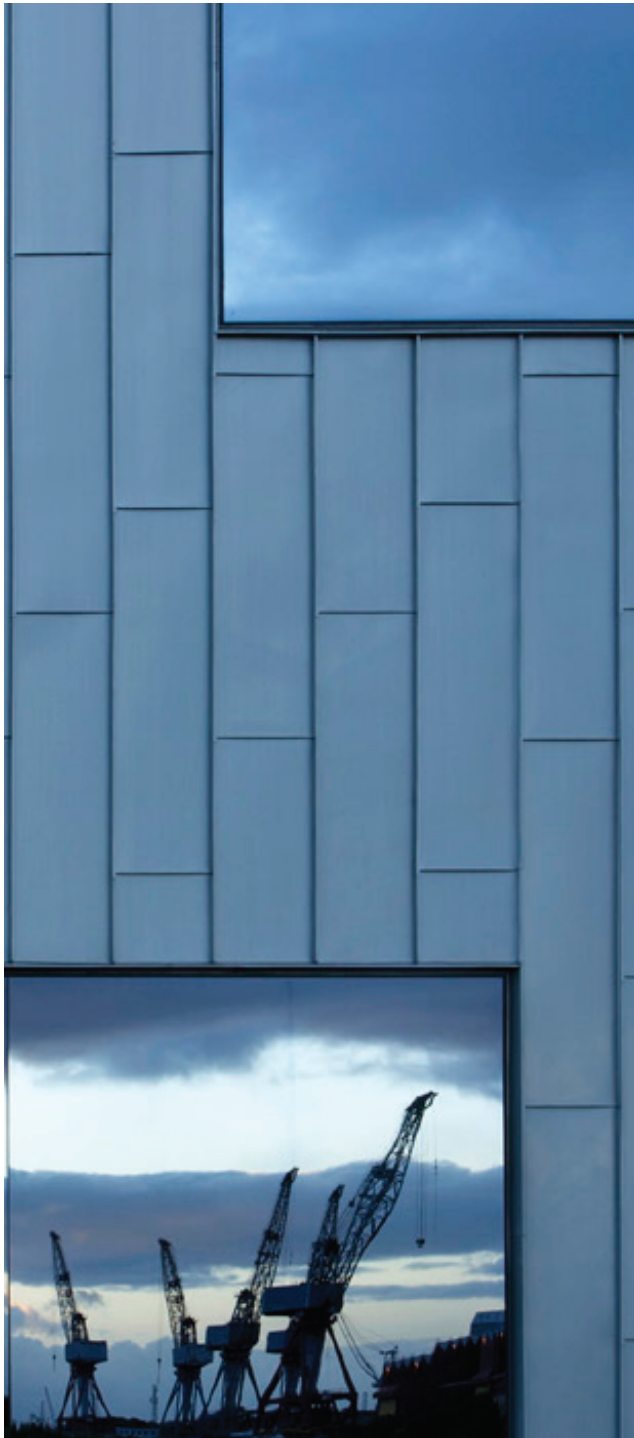
- naast Zaha Hadid; 5 partners waarvan haar rechterhand de uit Duitsland afkomstige Patrick Schumacher de bekendste en de allerbelangrijkste is.
- Management: bestaande uit 5 personen
- Associate directeuren: 4 pers.
- Senior associates: 20 pers.
- Associates: 40 pers.
- Lead architects en designers: 45 pers.

Zaha Hadid heeft in België twee projecten in uitvoering, te weten: station Knokke-Heist en het Havenhuis in Antwerpen. In Nederland is Zaha Hadid niet verder gekomen dan de uitnodiging om een structuurontwerp te maken voor het Dans en Muziekcentrum op het Spuiplein in Den Haag.

Project: Riversidemuseum of transport.

Projectduur: 2004-2011
 Opdrachtgever: Glasgow City council
 Architect: Zaha Hadid architects
 Constructeur: Buro Happold
 Hoofdaannemer: BAM Construction (lokale divisie)
 Terreinopp.: 22.400 m2.
 Gebouwoopp.: 11.000 m2. incl. kelder
 Footprint: 7.800 m2.
 Expositierimte: 6.600 m2.
 Dak: 185 ton (15.000 m2 , 24.000 panelen) uit te kloppen op een staalconstructie
 Staalconstructie: 2500 ton
 Bouwkosten: € 83.000.000,00 (ruim € 7500/m2 vloeropp.)

Het museum is gelokaliseerd op een locatie waar meer dan 100 jaar de bekende scheepswerf A&J Inglis was gesitueerd. Het museum is in een korte tijd verworden tot de meest populaire attractie van de stad Glasgow. Het museum is gratis toegankelijk, en verwacht maar liefst 650.000 bezoekers per jaar. Het grootste bezoekersaantal was tot nu toe: 15.000 bezoekers op een dag. Museum is gebouwd op de kade van de rivier de Clyde op de plek waar de rivier de Kelvin uitmond, ten westen van het centrum van Glasgow. Het interieur toont ruim 3000 objecten waarbij de 'heftigste' is de 150 ton zware locomotief van de zuid-Afrikaanse spoorwegen. De collectie is geliefd bij de plaatselijke bevolking en is nu

voor het eerst samengebracht op een locatie aan de Clyde, een rivier die de geschiedenis van de industriële ontwikkeling van Glasgow weergeeft. Voor het museum ligt het gerenoveerde zeilschip Glenlee, renovatiekosten: € 1,7 miljoen. Dit zeilschip is een van de vijf bewaarde 19 eeuwse exemplaren die gebouwd zijn aan de Clyde. Het museum is onderdeel van het River Clyde herstructureringsproject.

Ontwerp:

Zaha Hadid vertaalde de relatie tussen rivier en stad naar een 'golfslag' in de plattegrond en tevens naar een 'golfslag' in de dakconstructie met aan beide zijden een open glazen eindgevel. De 'wave/golfslag' loopt van stad naar waterfront met hoofdzakelijk dichte getwiste daken en getwiste zijgevels van een en hetzelfde materiaal. De golfslag in de dakconstructie fungeert als een architectonische versterking van de 'twisting z-shape' in de footprint. De positie van het museum ligt ietwat vooruitgeschoven in de rivier de Clyde en werkt daardoor als sterk iconisch volume in het rivierlandschap, de zeilboot Glenlee is daarmee naar het midden van de rivier de Clyde opgeschoven. De dakconstructie bestaat uit '5 golven' van verschillende breedte en van verschillende hoogte en overal voorzien van eenzelfde dakpakketdikte. Deze 5 golven zijn overal in het museum waarneembaar en ervaarbaar, en begeleiden in feite de bezoekers van stadzijde naar rivierzijde door het museum heen.

De van de gevel teruggelegen glazen fronten aan beide einden zijn voorzien van een zwart getinte gespiegelde beglazing. Daarmee is contrast ontstaan tussen de donkere glazen gevels en de grijs gepatineerde zinkbeplatingen. Helaas bepaalt deze glaskeuze dat de beide kopgevels niet volledig transparant zijn vnl. wanneer de binnenverlichting niet brandt, en de kopgevels werken op die momenten als een sterk spiegelend vlak. Door de kopgevels binnenvallend licht is het enige daglicht dat vanaf de twee kopeinden door de hoofdexpositieruimte heen loopt. De kopzijde aan de rivierzijde is aanmerkelijk breder dan de kopzijde aan de parkeerplaatszijde. Geen enkele lichtperforatie is er aangebracht in het daklandschap. Dit licht loopt ahw. door de hoofdexpositieruimten heen en het licht samen met de 5 golven 'begeleidt' de bezoekers door het museum heen, en op veel plaatsen in het interieur is de directe relatie met de rivier de Clyde waarneembaar. Dit is mogelijk doordat de facilitaire ruimten hoofdzakelijk direct aansluitend tegen de dichte zijgevels zijn gesitueerd. De weg die de bezoekers afleggen is vanaf de parkeerzijde

lopend naar het immense zeilschip de Glenlee in de rivier de Clyde.

Zowel de golvende daken en de verticale gevels zijn identiek gematerialiseerd door middel van blauwgrijs gepatineerd Rheinzinken claddingpanelen met een breedte van 375 mm, uitgeklopt en gedreven op de staalconstructie. Om de 'twisting' in de banen te kunnen realiseren zijn de banen enkel gefelst om het verdrijven van de banen mogelijk te maken. Deze eenzelfde materialisering van gevels en daken brengt een architectonische beleving van het grote volume weer. Daarnaast is dit sterk uitgewerkt in de detaillering van de gevels waarbij de ramen goed gedetailleerd vlak met gevelbanen liggen, en exact op hele banen zijn gepositioneerd. Deze 'rust' van materialisering in het exterieur wordt voortgezet in eenzelfde met een geelgroene kleur voorziene gevels en onderzijde dakconstructie, gemaakt van een naadloze materialisering. De vloeren zijn allen hoofdzakelijk uitgevoerd in met een olie behandelde gevulderde betonvloer in 't zicht. Er is daarmee een grote 'rust' in de architectonische uitstraling bereikt door een minimum aan materialen en kleuren in zowel exterieur en interieur. De 'waves' zijn in het interieur volledig waarneembaar en wijzen je ahw. de weg naar de rivier.

Een prachtig detail zijn de in de golven verdiept gelegen, en met de golven meelopende koud cathode-verlichtingen en de verstilde leuninggen weggewerkt in de dichte wanden naast de vele trappen. De 'onrust' van het ontwerpconcept met 'waves' etc word door de minimale materialisering en een minimum aan details, volledig geëlimineerd.

Constructief:

Buro Happold vertaalde het golfslagontwerp met 'vouwen' als een logische versterking van de dakconstructie. Om

te kunnen voldoen aan de grote kolomvrije ruimten binnen (grootste overspanning 80 meter met hoogste punt op 36,6 m.) , met een relatief lage constructiehoogte van 700 mm, zijn er driescharnierenspannten toegepast. Op een foto van de staalconstructie en een opengewerkt detail is eea goed zichtbaar, hoe op een verbluffend knappe wijze is geconstrueerd. Het gangbare modelleerprogramma is met algoritmes uitgevoerd. De 150 ton zware locomotief is aan de dakconstructie opgehangen, hetgeen het gehele constructieprincipe nog spannender maakt. Ongetwijfeld is deze dakconstructie uitermate complex met vele aanpassingen maar door de algehele wegwerking daarvan is niet erfahrbaar. De constructie is dus nergens erfahrbaar en brengt dus ook nergens een onrustige lawaaijerige ervaring in het interieur met zich mee, zoals soms zichtconstructies doen. Het geheel interieur is zodoende beschikbaar voor het tentoonstellen van de vele 'Glasgow transportmiddelen'.

Conclusie:

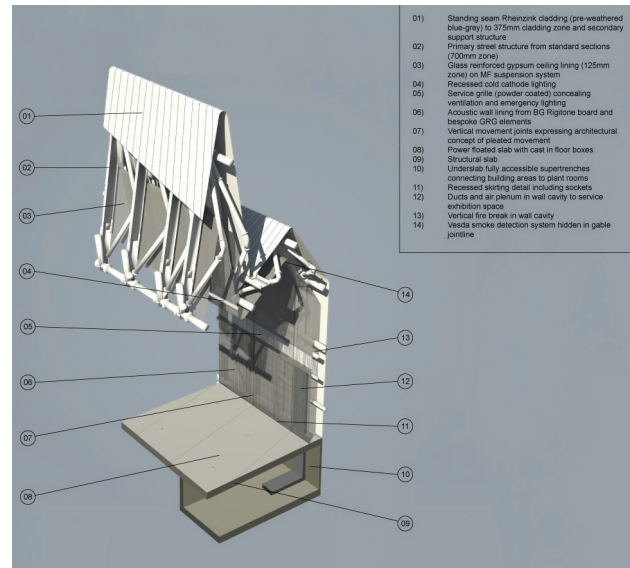
Wie zich in de gebouwen van Zaha begeeft, zoals vandaag op deze reis in het Riverside-museum, moet zijn persoonlijke architectuuropvattingen achter zich laten, en volledig ondergaan in iets nieuws. Niets in de gebouwen van ZH is standaard, niets is gewoon. De architectuur bevindt zich niet op de achtergrond, integendeel zij is nadrukkelijk aanwezig, terwijl juist de kolomloze grote vrije overspanningen mij het meest hebben geïmponeerd.

Dient dit project nu opgevat te worden als een topografisch gebouw of gebouwd landschap?

Zaha Hadid en Schumacher bewijzen met dit gebouw dat natuurlijke vormen (golven) ook inspiratie kunnen vormen voor het parametrische concept.

Het bijzondere aan het architectuurconcept van Zaha Hadid en Patrick Schumacher is: of het nu een masterplan van een stad betreft, een museumontwerp, meubels of een thee- en koffiepote; zij passen overal eenzelfde ontwerpbenadering toe. Daarnaast ontwierp Zaha Hadid een loungezetel, een conceptcar, damesschoenen en een 8 meter lange speedboot met asymmetrische vormen voor een Amerikaanse kunsthandelaar.

Zelfs bij een stage- en kostuumontwerp zoals bij de Charleroi-dansers; overal is eenzelfde ontwerpbenadering aanwezig. Dit geeft de architecten, over de gehele wereld, een voor iedereen waarneembare stijl en ontwerpbenadering.

Dertig jaar terug heeft Zaha Hadid de wereld een revolutie bezorgd, nu heden ten dage heeft het bureau met Patrick Schumacher aan het roer, een nieuwe weg ingeslagen om te zoeken naar de identiteit van de architecturen van de toekomst.

Dus niet de functie van een opdracht is 'leading' voor het ontwerp maar de parametrische ontwerpbenadering van het eminente architectenduo. Zij vertonen daarin een uitermate grote vasthoudendheid die immer tot spannende en immer verschillende resultaten leidt met een eenzelfde ontwerpbenadering.

De imposante verschijning van Zaha Hadid in de bekende Sumo reeks van Taschen van Helmut Newton, wanneer op de betreffende pagina opengeslagen, kijkt mij Dame Hadid met haar immens postuur mij toe met een mysterieuze blik !!!! Ik probeer haar te begrijpen, ik kijk haar soms diep in haar ogen, maar ik betwijfel of ik haar begrijp ??? Maar dat doet er niet toe, zij is een architect die nu met haar rechterhand de gehele wereld als haar werkterrein beschouwt en van haar inmiddels kenmerkende iconische projecten voorziet.

Otto van Dijk

Glasgow
BBC Scotland – David Chipperfield (2007)

Het BBC gebouw is onderdeel van de herstructurering van de oude haven gebieden in Glasgow. Het BBC gebouw is het enige gebouw in de omgeving dat de richting van de kade langs de Clyde volgt.

De publiek toegankelijke ruimte voor concertopnames in de hal is gesitueerd aan de kant van de rivier. Toch is het niet gelukt hier een aantrekkelijk kant van te maken. De hoofdentree ligt aan een dwarsroute op de kade. Langs de kade zijn geen bomen, je kunt er niet zitten. Op een afstand 's avonds komt het gebouw beter uit de verf.

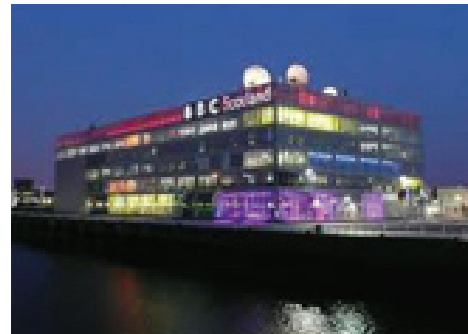
In het midden van het gebouw is een groot atrium met terrassen en trappen. Dit biedt ruimte voor creatieve interactie. In het atrium zijn de gesloten delen zoals opnamestudio's gestapeld, terwijl de kantoren aan de gevel liggen en transparant zijn. In de hal komt het atrium door de beveiliging minder tot zijn recht. De gevel is opgebouwd uit een dubbele gevel waartussen natuurlijke ventilatie plaats vindt. Het is een mooie transparante doos geworden die goed past in dit voormalig havengebied.

Clyde Arc Bridge

Een brug scheef over de rivier om dat de grond aan de overkant niet beschikbaar was. Allemaal prima, gefaseerde aanpak, organische aanpak, maar een brug scheef over het water, daar word ik niet enthousiast van.

Glasgow Science Centre- BDP/ Gareth Hoskins Architects

Het Glasgow Science Centre ligt aan de river Glyde en aan een binnenhaven. Op de kop van de pier tussen rivier en haven is een uitzichtpunt gebouwd. Het uitzichtpunt is door tal van problemen veel te laat opgeleverd en inmiddels weer gesloten. Veel scholieren in klassieke uniformen. De missie van het educatieve centrum om hen te inspireren lijkt succesvol.

Kibble Palace Glasshouse

Het Kibble Palace is oorspronkelijk gebouwd in een privé tuin en in 1873 verhuisd naar Glasgow. Het is een smeedijzeren constructie. Prachtige constructie, de constructie is zo mooi ijl, de contour lijkt op te gaan in de lucht. Er worden Zaha Hadid cactussen gekweekt.

Loes Verhaart

MAGGIE'S CENTRE GLASGOW (2011) | OMA

Maggie's Centres bieden praktische en emotionele ondersteuning aan mensen met kanker. Beroemde architecten ontwerpen om niet architectonische hoogstandjes, waarin geborgenheid en warmte voorop staan. In een huiselijke sfeer kunnen patiënten wenen aan de levensbedreigende diagnose en erover praten met lotgenoten en zorgvuldig geselecteerde begeleiders, vaak vrijwilligers, aan de spreekwoordelijke keukentafel. De centres bieden ook programma's aan, die helpen om te gaan met de niet gegarandeerde kansen op herstel (cursussen mindfulness, gesprekken met psychologen, Tai-chi en yoga, enz). Ze liggen altijd op het terrein van een groot ziekenhuis, maar worden afgeschermd van nieuwsgierige blikken in een eigen wereld binnen de eigen muren.

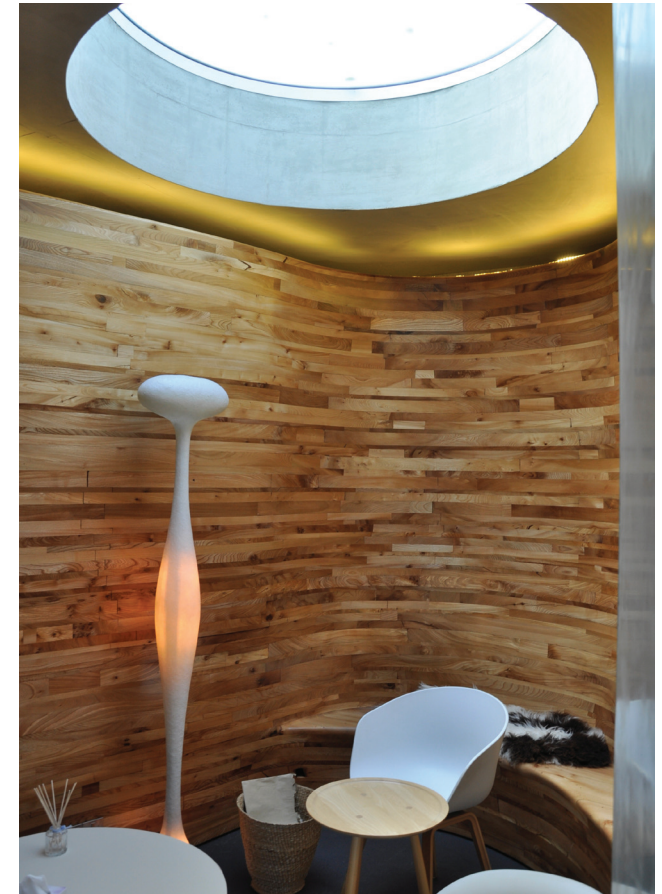
Bij de centres van OMA in Gartnavel bij Glasgow en van Reiach and Hall Architects in Lanarkshire zijn ook groene buitenruimtes in het ontwerp geïntegreerd.

Het Maggie's Centre van OMA bij Glasgow sluit een weelderig beplante tuin in. Alle ruimten zijn aan een langs die binnentuin meanderend circuit geschakeld, dat dan wel weer dwars door de belangrijkste ruimte, de woonkeuken, voert. Zitkamer, spreekkamers, toiletten liggen aan de buitengevel. Deuren zijn grote schuifdeuren. Ze maken van het circuit een steeds in maat en sfeer wisselende, vloeiende ruimte. Er liggen veel ontspannen vormgegeven hoekjes aan, waarin je je terug kunt trekken, al of niet met een vriend, naaste of begeleider. Soms liggen ze aan de binnentuin, soms met uitzicht op het omringende bos, soms is het een nis met boeken en informatiefolders.

Architectonische special effects bieden afleiding, zoals een verdubbeling van de gang door een spiegelwand, die een berging wegtovert en in de spiegeling ook de grens met buiten. Of gekleurde semi-transparante kastenwanden, waarin mooi glaswerk of vrolijke theedoosjes te bekijken staan. Of een toilet met volledig transparant dak. Of een organisch, houten knuffelkamertje met gouden plafond, daklicht en schapenvel.

Hier en daar hebben de enthousiaste ontwerpers iets te weinig rekening gehouden met de verminderde fysieke capaciteiten van de gebruikers. Minimaal vormgegeven hang- en sluitwerk blijkt slecht te bedienen en het circuit volgt de natuurlijke topografie, wat hellende vloeren tot gevolg heeft. Slechtzienden hebben daar moeite

mee, vooral in de bochten, en de leiding heeft lage boekenkastjes geplaatst om vallen te voorkomen. Misschien zullen in de loop van de tijd nog wat aanpassingen nodig zijn, maar het concept is krachtig, warm en zorgvuldig vormgegeven en robuust genoeg om zulke wijzigingen te verdragen.

Het dak is overigens plat. De niveaoverschillen in de vloer leveren de wisselende plafondhoogtes op, die de ruimtelijkheid van de aparte kamers en kamertjes versterkt.

Via een onopvallende glazen deur stap je zo het bos in. Avontuurlijke, maar goed begaanbare wandelpadjes brachten ons bij nog een verrassing. Een open plek in het bos, waar een kunstwerk van boomstronken met metalen platen op de zaagvlakken, lucht en boomtoppen weerspiegelde. Ook hier speelt OMA in dit Maggie's Centre met zijn en niet zijn.

MAGGIE'S CENTRE LANARKSHIRE (2015)

Reiach and Hall Architects

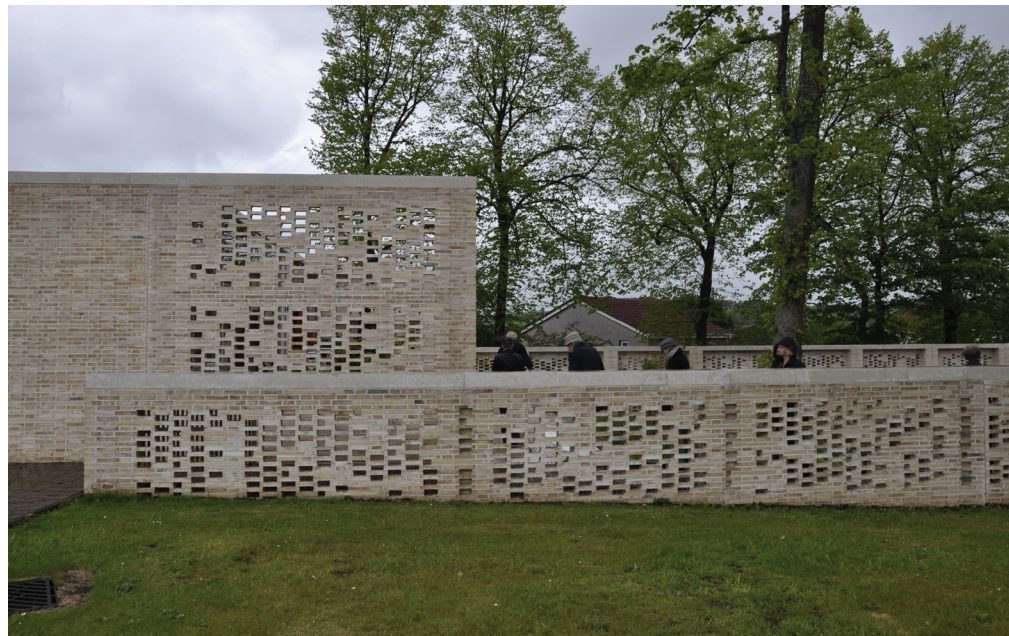
Centraal thema in het MC in Lanarkshire van Reiach and Hall Architects zijn de besloten tuinen, die de plot en het gebouw structureren. De locatie is rechthoekig en ligt op een winderige uithoek van het Monklands General Hospital terrein, tussen parkeervelden. De in ajourmotieven gemetselde tuinmuur op de erfrens, van lange, gele Petersen stenen, snijdt dwars door de resten van een oude bomengroep, die daardoor deels in de private binnentuin aan de oostkant komt te staan. Aan de westkant bereidt een kleinere patio, verscholen achter een mooi gedetailleerd houten draaihek, de bezoeker voor op de rust en intieme sfeer van het eigenlijke gebouw. Een fonteinstroompje representeert het leven en nodigt uit tot contemplatie.

Dit Maggie's Centre is heel helder georganiseerd binnen een soort Schots grid. In langsricting gezoneerd door de aparte ruimten aan de buitenmuur te leggen, ze via kastenwanden te scheiden van verkeerszones met in het midden de verblijfsruimten, afgebakend door slanke, stalen kolommen. De zitplekken met houtkachels en breiwerkjes liggen aan de omsloten tuinen, alleen door glas er van gescheiden. De woonkeuken, de belangrijkste plek in alle Maggie's Centres, vormt letterlijk het hart.

In het volume zijn vier kleine, glazen patio's gestanst. Speciaal ontwikkelde, geperforeerde gouden 'light catchers' reflecteren het zonlicht in steeds verschuivende patronen op de vloeren. Ook op deze winderige, natte dag verraste de spiegeling van lucht, boomtoppen en water zo middenin het gebouw.

Het hele centrum is binnen in licht hout uitgevoerd: wanden, vloeren en balkenplafonds. De warme, huiselijke sfeer, de heldere, effectieve organisatie, de zorgvuldige materialisatie en detaillering, alles omsloten door de gele muur die beschutting en bescherming biedt, het ontwerp van dit meest recente Maggie's Centre overtuigde op elk niveau.

Joke Vos

Enoch Shopping Centre

De bouw van dit winkelcentrum begon in 1986 op de plek waar het St. Enoch railway station en Hotel in 1977 zijn gesloopt ondanks protesten van de bevolking.

Mij lijkt dat ook eind jaren 80 deze grootschalige ontwikkelingen al uit de mode waren en behalve het enorme glazen dak, dat voor veel energiezuinig daglicht zorgt, zie ik eerlijk gezegd niks bijzonders aan dit project. Sterker nog, de stedenbouwkundige inpassing is bedroevend, met een hoofdrol voor de enorme oprit naar de parkeergarage omringd door wegen en parkeerterreinen.

Binnen is het keurig zoals het hoort, allemaal winkels uit de landelijke ketens en met sinds 2001 een Food court die de plaats ingenomen heeft van een ijsbaan, dat levert natuurlijk meer op. Hier hoeft je niet voor naar Glasgow.

Tabacco exchange

De eerste miljonairs van Schotland, de Tabacco lords, waren in de 18e eeuw de belangrijkste handelaars in de stad. De straten in dit stadsdeel verwijzen zowel naar de handelaren (Buchanan, Ingram, Dunlop) als naar de oorsprong van hun rijkdom (Virginia, Jamaica, Tobago).

Van de vele woonhuizen, pakhuizen, handelshuizen handelsbeurzen en kantoren in dit oudere deel van de stad zijn nog enkele indrukwekkende exemplaren over. Veelal met andere functies nu waaronder ook appartementen. De Trades Hall fungeert nog steeds als ontmoetingsplek voor de Trades House van Glasgow met 14 actieve gilden. Met name in dit gebouw is de overvloedige aanwezigheid van nieuwe rijkdom bij de investeerders goed af te lezen. Een eclectische mix van stijlen maakt het tot een heel ander gebouw dan de eerdere sobere Engelse stijl van de Tabacco exchange.

Bart Duvekot

Gallery of Modern Art

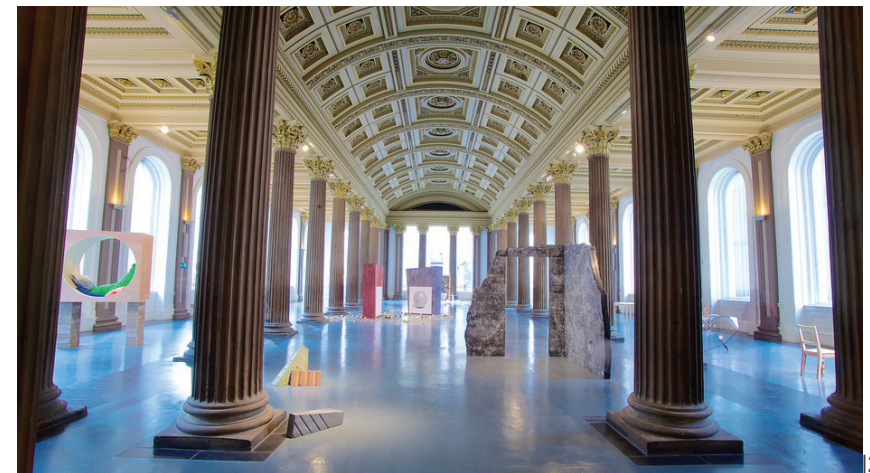
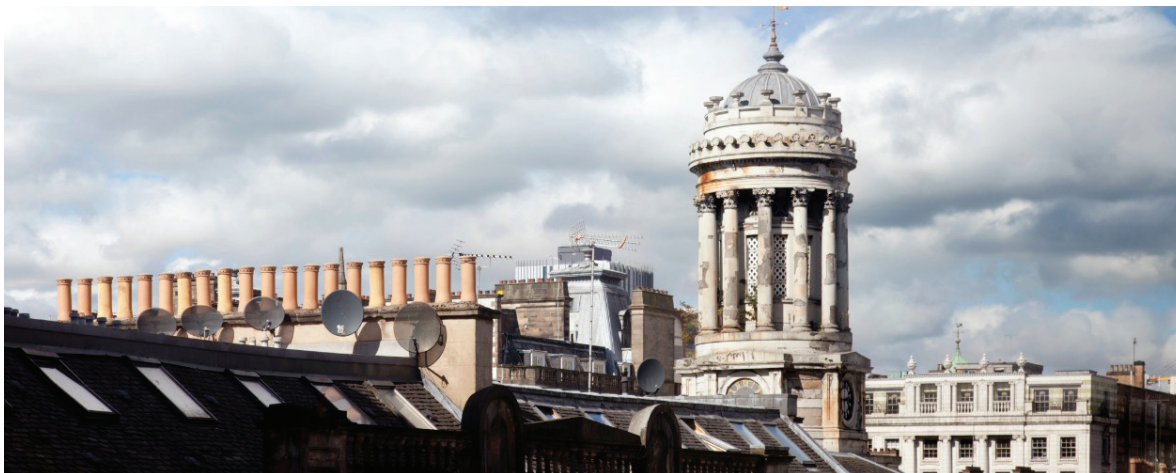
Vanuit de vertrouwde Jury's Inn beginnen wij opgewekt aan een toch wat vroege en erg regenachtige stadswandeling. Langs de prachtige Tobacco Exchange en gesloten winkels in het Buchanan Shopping Centre, zoeken we naar de Willow Tea Rooms. We zijn in hartje stad, maar het is stil. Zo ook op George Square (Koning George III), toch het meest belangrijke plein van Glasgow. Onder de parapluie vandaan zijn tal van standbeelden, met en zonder paarden, triomfzuilen en indrukwekkende Victoriaanse gebouwen te zien, waaronder de Glasgow City Chambers, de Bank of Scotland en het General Post Office. Maar wij spoeden voort over Queens Street, voorbij aan het GoMA, voor het hoogtepunt van de dag: de prachtige scholen van Mackintosh en Holl. Een enkeling wordt nog de luchtspiegeling gewaar van zowat alle daklandschappen van Le Corbusier bovenop een roze beplakte hoogbouwkolos. Roepend "People make Glasgow" wacht de moderne bruut op betere tijden.

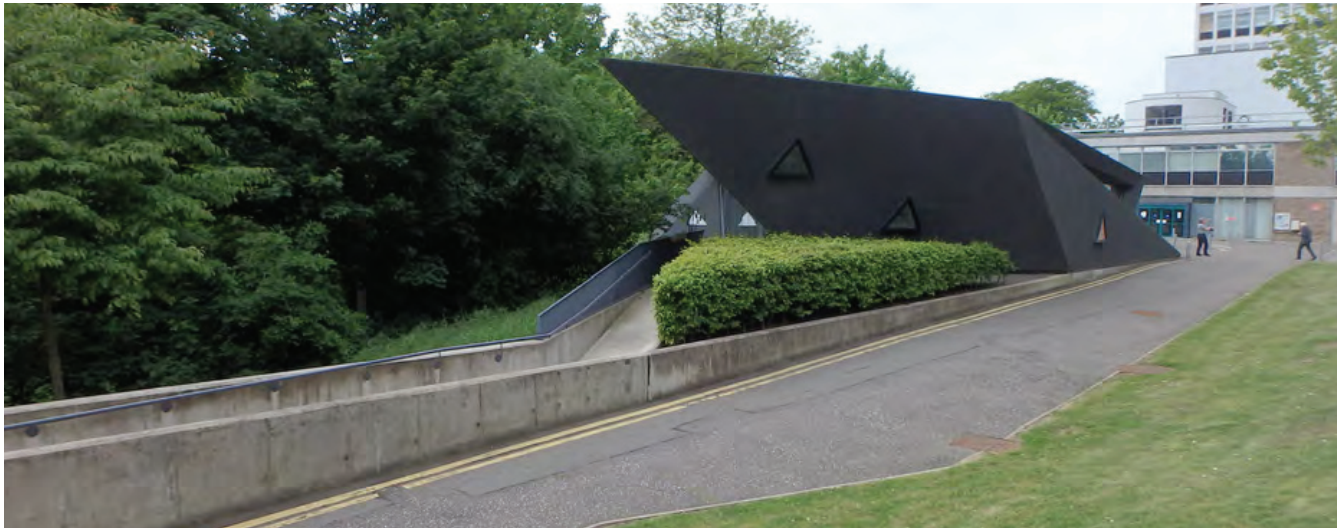
Over herbestemming gesproken. Sinds 1996 vormt de neoclassicistische Gallery of Modern Art (GoMA) het museum voor hedendaagse kunst. Maar het optrekje werd in 1778 gebouwd als 'stadswoning' voor William Cunninghame of Lainshaw. Fortuin werd toen voornamelijk gemaakt met de handel in tabak, suiker en katoen. Maar deze 'tobacco lord' gokte verkeerd, en de Royal Bank of Scotland kocht het huis in 1817. Daarop volgde de Royal Exchange, en tot 1832 verzorgde architect David

Hamilton vele uitbreidingen, waaronder de beeldbepalende Corintische zuilen aan Queen Street, de koepel en de grote hal aan de achterzijde van 'het huis' (de architecten uit de 18-de en 20-ste eeuw kan ik niet vinden). Sinds 1996 wordt het klassieke bouwwerk met gekleurde tympaan als museum en bibliotheek druk bezocht. We lezen over 'een indrukwekkende collectie, verdeeld over vier ruime galerijen'. Beeldende kunst zoals vaak, met bekende namen: Warhol, Hockney e.a. Gedateerd werk uit Fort Europa en Amerika in een Griekse tempel denk je dan... Veel van de rijkdom rond George Square stamt uit tijden waarin wij ons geluk mochten zoeken in de koloniën in Amerika en West-Indië.

Thomas Kemme

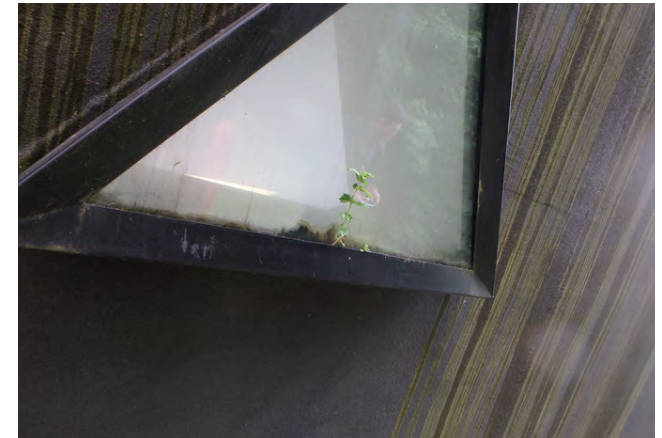
Maggie's Centre Fife
Zaha Hadid (2006)

Gelegen op het voorterrein van het Victoria Hospital in Kirkcaldy boven Glasgow ligt het, zo op het eerste gezicht bescheiden gebouw, dat Zaha Hadid voor deze stichting heeft ontworpen. Als we wat onzeker op het lage, met zwarte, naadloze dakbedekking beklede gebouw af lopen "Is dit het nou? Wat een somber gebouw", moeten we goed kijken waar we naar binnen kunnen. De entree ligt dus nogal verscholen. In combinatie met de ongenaakbare architectuur met scherpe hoeken maakt dit de laagdrempeligheid voor bezoekers die zo wordt geafficheerd bij deze centers niet echt waar.

Eenmaal binnen is de ruimte wit, licht, veelvormig en wat onrustig met de vele driehoekige raampjes en lichtkoepels en de wijkende gevels. Het gebouw vormt daarmee absoluut een contrast met de klinische functionaliteit van een gemiddeld ziekenhuis, maar ik moet zeggen dat velen van ons zich nogal irriteerden aan de vormwil en de disfunctionaliteit van dit bouwwerk. Veel onbruikbare kastruimte en loze hoeken...

De staf van dit center was dan ook niet onverdeeld enthousiast, over het werken in dit gebouw, hoewel ze wel aangaven dat de meeste bezoekers er zich wel prettig voelen. Het pand keert zich af van het ziekenhuisterrein en is qua uitzicht geheel gericht op het groen, hetgeen als zeer positief wordt ervaren door de bezoekers. Het pand zal binnenkort worden uitgebreid, want het

is te klein geworden om er alle activiteiten te kunnen organiseren. Zo geeft men er o.a. diverse workshops, waaronder creative writing, tai chi en gezond koken. Helaas is de uitvoering, maar met name ook staat van onderhoud zonder meer slecht te noemen. Bij dit gebouw, met de ingewikkelde details, lastige hoekaansluitingen maar ongetwijfeld grafisch prachtige plattegrond wordt dat genadeloos afgestraft. Gelukkig zal het gebouw bij uitbreiding ook een onderhoudsbeurt krijgen.

Maggie's Centre Dundee
Gehry (2003)

Op dezelfde, eerste dag van deze Schotland-reis, bezoeken we een tweede Maggie's Center. Dit pand is ontworpen door Frank Gehry bij het Ninewells Hospital. Ook hier is de ligging zodanig gekozen, dat het gebouw zich distantieert van het ziekenhuis en optimaal profiteert van de ligging in het groen. Gehry schijnt exact deze plek te hebben opgeëist, waardoor er een bestaand helikopterplatform verplaatst moest worden. Het uitzicht op het dal en de rivier Tay is dan ook spectaculair. Het gebouw heeft een zeer karakteristieke vorm, waarbij met name de ronde contouren in combinatie met het gevouwen titanium puntdak (zigzag) en het verticale, torenachtige element opvalt. Enkelen van ons hadden de associatie met een (zeer luxe) ski-lift gebouw, mede door het materiaalgebruik: gevels van wit stucwerk met fors gedetailleerde naturel houten puien. De aanwezigheid van een langwerpig, loopbrugachtig terras met vaste banken aan de uitzichtzijde, waarmee Gehry heel mooi gebruik maakt van het hoogteverschil en het gebouw nog meer verbindt met het landschap, versterkt deze associatie. Er is veel aandacht besteed aan de toegankelijkheid en aan inbedding van het gebouw in het graslandschap eromheen.

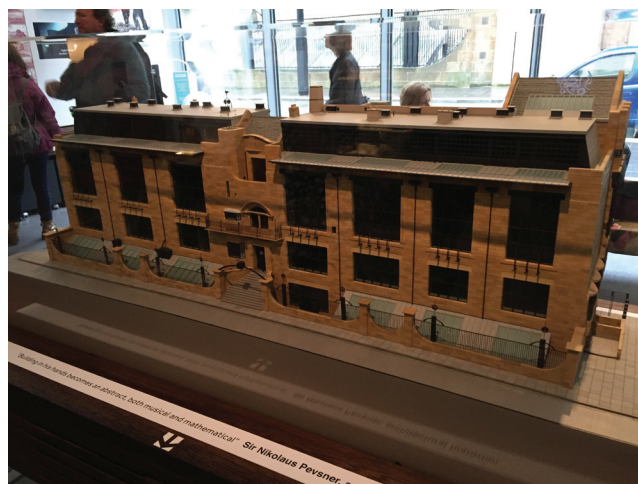
Recht voor de hoofdentree is een doolhof-achtig kunstwerk in het gras uitgespaard, overigens geen onderdeel van het ontwerp van dit Maggie's center. In het interieur wordt het materiaalgebruik onverkort doorgezet: de naturel houten kapconstructie en de houten vloeren, deuren en kastwanden geven veel warmte in het overigens wit gestukadoorde gebouw. De ruimten vloeien mooi in elkaar over, zonder dat het ongestructureerd oogt. Vanuit het zolder-kamertje in de toren is een prachtig, ingekaderd uitzicht gerealiseerd. Dit moet absoluut een favoriete plek zijn van veel bezoekers, met de houtkachel en het bijzondere wandtapijt. Het is mij in elk geval duidelijk dat hier met oog op de doelgroep en met oog voor detail, ook op het functionele en menselijke vlak, is ontworpen. De staf was dan ook erg te spreken over het gebouw waar zij in werken. Na 12 jaar ontdekken zij naar eigen zeggen nog dagelijks nieuwe dingen aan het pand en de architectuur.

Anouk Vermeulen

Glasgow School of Art (1909, Charles Rennie Mackintosh) & Seona Reid Arts School (2009, Steven Holl)

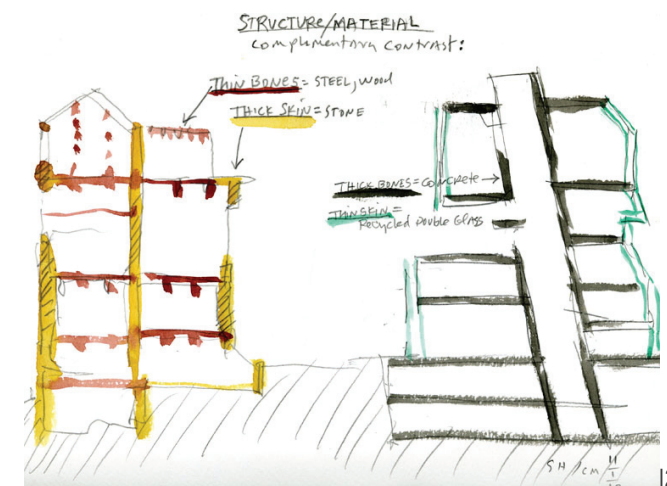
In 1897, een periode van bloei en groeiende reputatie, schreef de Glasgow School of Art een prijsvraag uit voor een nieuw schoolgebouw. Het winnende ontwerp kwam van de Schotse architect Charles Rennie Mackintosh, indertijd werkzaam voor het architectenbureau Honeyman & Keppie. Het werd zijn eerste eigen opdracht. Mede vanwege het beperkte budget en de locatie werd de prijsvraag minder prestigieus en erg tijdrovend ingeschat door zijn voormalig werkgever. Het gebouw, gerealiseerd in 1899 en uitgebreid met een bibliotheek in 1909, vormt zijn belangrijkste project en wordt beschouwd als voorbode van de art deco, maar ook van het rationalisme met grote industriële ramen aan de straatgevel ten behoeve van de kunststudio's. Nog traditioneel Schots zijn de grote, zware stenen volumes. Bijzonder is de toegepaste kunst in ex- en interieur. Samen met zijn vrouw, Margaret Macdonald, heeft Mackintosh geometrische en bloemrijke motieven tot in details uitgewerkt in lichtarmaturen, tapijt, meubels en het aardewerk. Vanwege een grote brand op 23 mei 2014 (waarbij de beroemde bibliotheek is verwoest) is het gebouw gesloten wegens renovatie, maar gelukkig hebben we tijdens deze excursie andere interieurs van Mackintosh goed kunnen bekijken. De brand startte in de kelder waar de laatste hand werd gelegd aan afstudeerpresentaties met opschuimende materialen en een hete projector.... Hoewel er geen slachtoffers zijn gevallen, heeft het ontwerp van het gebouw (houten aftimmeringen in combinatie met de oorspronkelijke horizontale en verticale ventilatie kanalen) enorme schade tot gevolg gehad, het vuur reikte snel tot de bovenste verdieping.

De Seona Reid Arts School, behorende tot hetzelfde instituut, kon daarentegen onder leiding van een gids wel bekeken worden. Ook dit gebouw is een winnend prijsvraag ontwerp (Steven Holl, ontwerp 2009 en oplevering 2014). Wederom heeft de opleiding een grote reputatie, met een gerenommeerde architectuur afdeling en 3D studio's. Maar ook traditionele technieken komen aan bod (textiel, sieraden, beeldende kunst). Vier van de Turner Prize winnaars sinds 2005 zijn opgeleid aan de Glasgow School of Art. Steven Holl, gevestigd in New York, heeft op treffende wijze contrast gezocht in het exterieur. Minimalistisch, zacht glanzende panelen in matglas laten de details en de compositie van de tegenoverliggende, een eeuw geleden gebouwde School of Art nog meer spreken en blenden mooi met de Schotse lichten. Het gebouw vervangt de Newbery Tower en de Foulis Building maar overkraagt de Student Union, de symbiotische relatie wordt hier letterlijk zichtbaar.

Eén van de hoofduitgangspunten in het ontwerp is het brengen van zoveel mogelijk daglicht in het gebouw. Drie cilindervormige lichthoven ('Driven Voids') strekken zich uit van dak tot diep in het tweede kelderniveau. Een theateraal effect, verrassend gezien de meer gesloten sculptuur van het exterieur, waar het daglicht grotendeels vanuit het noorden komt waar de studio's en werkplaatsen zijn gesitueerd.

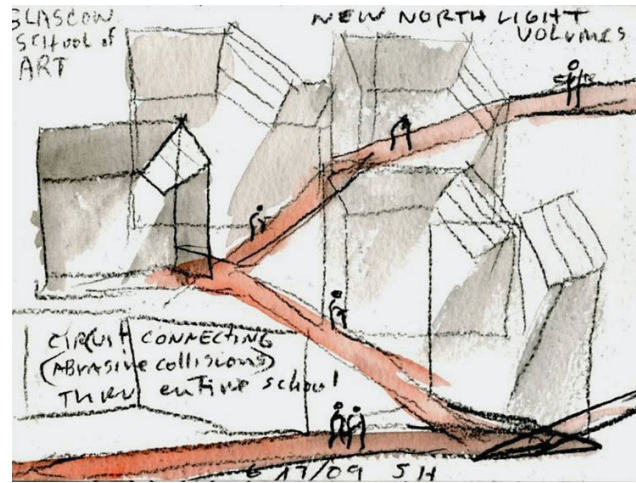
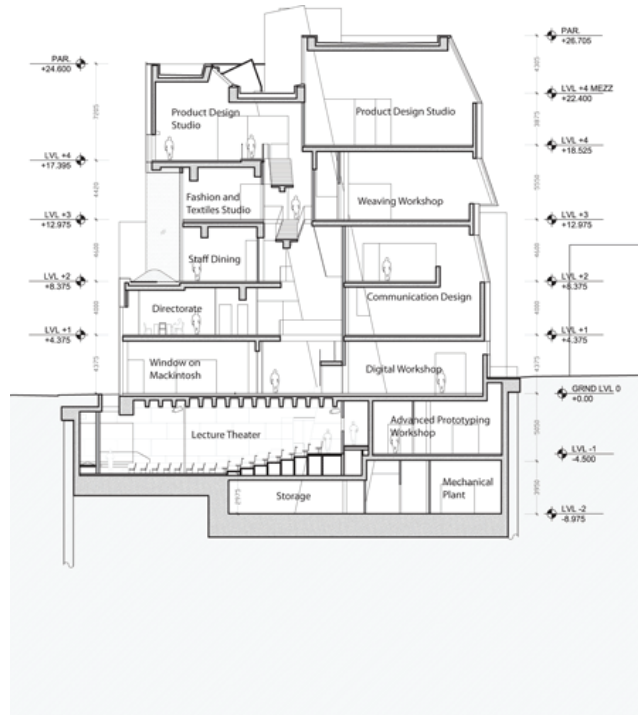
Het verkeersgebied slingert door het gebouw, langs vides en lichthoven, via trappen en hellingbanen. Het is mooi om te zien hoe de schetsen bouwkundig zijn uitgewerkt waarbij de prijsvraag ideeën overeind zijn gebleven. Deurgrepen, armaturen en het kunstwerk bij de entree verwijzen terloops

naar de art deco stijl van Mackintosh.

Het moet als gebruiker inspirerend zijn om in al deze ruimtelijkheid je weg te vinden en te werken. Alleen wringt hier nu juist de schoen. De architect wil niet dat zijn concept van aaneengesloten ruimte wordt aangetast door toevoegingen van derden. De student/kunstenars zijn aangewezen op hun lokalen en kunnen hun werk niet tentoonstellen in de verkeersruimten. Dit wordt niet gewaardeerd en hier is het laatste woord niet over gezegd gezien alle plakkasten met 'Steven Holl's #perpetually blank canvas' en bijschriften als 'is this still an art school?' en 'who are we preserving this space for?'. Legitieme vragen van opstandige studenten – het dramatische effect dat de architect heeft gecreëerd kost veel ruimte terwijl de angry young men and women in een hokje worden geduwd. De studenten hebben nog meer noten op hun zang, al die bezoekers van starchitecture leiden maar af: No Pictures Please. Of komt het fotoverbod van de architect, die controle wil houden over de afbeeldingen van zijn geesteskind in de diverse media?

George Polman

Willow Tearoom

Het weeroverzicht van de BBC gaf het al aan: in heel Schotland – zelfs in Edinburg – zou het deze zaterdag redelijk weer zijn, alleen boven Glasgow hing een donkere zware regenwolk. En ja hoor, meteen na het ontbijt buiten werden we getraakteerd op regen en kou. Dat weerhield Aryan er echter niet van om het programma zoals gepland door te zetten en – eigenlijk verrassend – iedereen volgde. In straf tempo liepen we door – op dat vroege uur nog uitgestorven – shopping centra, straten, pleinen, langs beursgebouwen etc om uiteindelijk totaal verkleumd en nat onze toevlucht te zoeken in de Willow Tearooms aan de Sauchiehall Street in de hoop daar warm te worden met een kop koffie. Dat bleek lastiger dan verwacht: volgens Britse traditie kun je niet zomaar binnenvallen en een kop koffie bestellen, nee rustig afwachten tot er iemand komt die je bestelling kan 'afwerken'. Die tijd hadden we niet (omdat de rondleiding in de Seona Reid Arts School wachtte), maar ondertussen konden we de tearoom wel uitvoerig bekijken.

Eigenlijk hadden we er natuurlijk thee moeten drinken, want Catherine Cranston (bekend als Kate Cranston of Miss Cranston), dochter van een theehandelaar uit Glasgow en zelf zakenvrouw, vatte – vanuit de in die tijd populaire 'temperance movement', een beweging die zich inzette voor de 'matiging' van alcoholgebruik, waar ze aanhanger van was - het idee op van 'art tearooms

where people could meet to relax and enjoy non-alcoholic refreshments'.

In 1896 ontmoette Miss Cranston Charlie Rennie Mackintosh en vroeg zij hem de muurdecoraties te ontwerpen van haar Buchanan Street tearooms – een ontwerp van George Washington Browne met interieurs van George Walton. Dit zou een vruchtbare samenwerking worden. Tussen 1896 en 1917 ontwierp (en re-stylde) hij de interieurs van al haar vier tearooms vaak in samenwerking met zijn vrouw Margaret MacDonald. In 1898 volgde de restyling van de Argyle Street tearooms. Daar verscheen voor het eerst de alom bekende zwarte stoel met hoge rug. Pas in 1903 kreeg Mackintosh de opdracht voor de 'nieuw geplande' tearooms in Sauchiehall Street. Nu mocht hij voor het eerst het totale plan uitwerken: niet alleen interieur en meubels, maar ook de plattegrond, indeling en het exterieur waarmee het de belangrijkste, interessantste en bekendste - meest originele/authentieke - exemplaar van de Willow Tearooms werd.

In het 4-verdieping hoge, voormalige pakhuis ontwierp hij allerlei ruimtes met verschillende functies: een plek waar dames hun vriendinnen kunnen ontmoeten en waar heren zich kunnen 'verpozen' tijdens hun 'werkpauzes'. Aan de voorkant op de begane grond een ladies' tearoom met daarachter een lunchroom en daarboven de 'tea gallery'. Dat is tegenwoordig de plek met de functie van de tearoom; die aan de voorkant heeft plaatsgemaakt voor de winkel. Op de eerste verdieping aan de voorkant bevindt

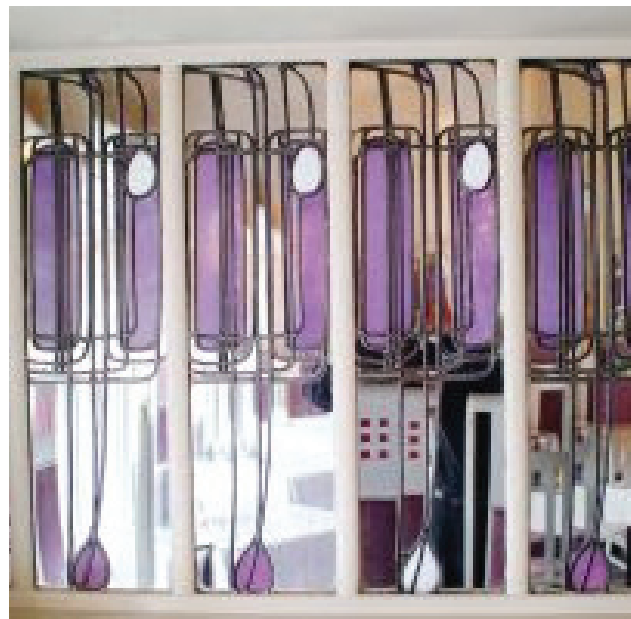
zich de exclusievere 'Room de Luxe'. De tweede verdieping is voor de heren, met een biljardkamer en rookruimtes. De decoratie - het kleurenpalet - was thematisch: licht voor de 'vrouwelijke', donker voor de 'mannelijke' ruimtes. Zo was de ladies' tea room aan de voorkant wit, zilver en roze; de lunchroom daarachter (zowel voor dames als heren) bekleed met eiken panelen en grijs canvas en de tea gallery daarboven roze, wit en grijs. Evenals bij de andere tearooms ontwierp hij – samen met zijn Margaret – ieder onderdeel van het interieur: meubels, bestek, menu's tot de kleding van de bediening.

De nauwkeurig naar het oorspronkelijke ontwerp gerestaureerde 'Room de Luxe' met haar 'bay window' over de volle breedte, het gewelfde plafond, de majestueuze deuren met glas-in-lood, haar warme kleurenschema van grijs, paars en wit, het zachtgrijze kleed, de beklede stoelen, is intiem en extravagant en blijft nog steeds de grootste attractie.

De door Mackintosh geredesignde buitengevel is een subtiel asymmetrische compositie van naar binnen vallende en naar buitenkomende curves, ramen met verschillende dieptes, een verwijzing naar de art nouveau.

Hoewel de tearooms onlangs geheel opgeknapt en in ere hersteld zijn, blijft de indruk van vergane glorie toch overheersen. Als fenomeen wel interessant.

Hester Wolters

William Henry Playfair en Alexander Thomson

William Henry Playfair en Alexander Thomson zijn de twee belangrijkste Schotse neoclassicistische architecten. Playfair leefde van 1790 tot 1857 en heeft zijn belangrijkste werken in Edinburg gerealiseerd, waaronder de National Gallery of Scotland en de Royal Scottish Academy. Beide gebouwen liggen in het verlengde van elkaar en vormen een belangrijke stedenbouwkundige verbinding tussen de Old Town en de New Town. De New Town is in de 19e eeuw aangelegd ten noorden van de Old Town volgens een strak stedenbouwkundig plan. Tussen beiden stadsdelen ligt een groene vallei waarin het spoor op een prachtige, onopvallende wijze, de stad binnenkomt. De beide gebouwen slaan letterlijk een brug over de vallei en vormen zo een stedenbouwkundig sleutelpunt. De Classicistische stijl van de gebouwen versterkt dit in hoge mate. Je ziet als het ware twee tempels opdoemen in het groen. De vreemde geïsoleerde positie roept in eerste instantie nog meer vragen op. Bij nadere beschouwing blijkt dit de enige oversteek over de vallei te zijn over een grote afstand. De volgende is pas bij het station. De gebouwen zijn prachtig vormgegeven in een zuiver neoclassicistische stijl. Alexander Thomson 'the Greek' leefde van 1817 tot 1875 en heeft zijn oeuvre in Glasgow gerealiseerd. Zijn stijl is op het eerste gezicht ook neoclassicistisch maar is absoluut niet zo zuiver als bij Playfair. Hij was een meester in het

spelen met classicistische stijlelementen die hij op een virtuoze manier stapelde en opnieuw ordende. Daarbij voegde hij soms ook andere stijlelementen zodat er bijna eclectische gebouwen ontstonden. Een goed voorbeeld daarvan is de City Free Church (st Vincent street) die wij bezocht hebben. Van buiten denk je in eerste instantie met een Griekse tempel te maken hebben, maar als je goed naar de gevels kijkt blijkt er veel meer aan de hand zijn. Er staat een soort zijbeuk tegen het hoofdvolume aan met daarin verwijzingen naar o.a. Egyptische architectuur. Het geheel staat op een enorm basement dat extra bijzonder is door de hoogteverschillen op de locatie. Wij kwamen binnen via een onooglijke achterdeur en bereikten na veel omzwervingen de grote zaal. Het interieur bevatte zeer kleurige schilderingen met Indische invloeden die je niet zo snel in een neoclassicistisch gebouw zou verwachten. Dat gold ook voor de insteekverdieping. Al met al een gebouw dat niet te plaatsen is binnen de ons bekende kaders. Zeer verrassend. Volgens Henry-Russel Hitchcock was Alexander Thomson naast Mackintosh de meest invloedrijke architect uit Glasgow. Hij was voor bijvoorbeeld Frank Lloyd Wright een belangrijke inspiratiebron.

Rens Schulze

The Hill House (woonhuis)
en Mackintosh Queen's Cross (kerk)

1904, Charles Rennie Mackintosh

Wat is het toch mooi om steeds weer te kunnen genieten van de pareltjes van de architectuur tijdens de excursies van A et A. Ook blijkt toch steeds weer dat er resultaten geboekt kunnen worden als er middelen zijn en ruimte is voor een "gesamtkunstwerk".

In de beide projecten is dit op een voortreffelijke manier duidelijk gemaakt door de architect en zijn vrouw Mary Macdonald.

Ik kan alleen maar mijn bewondering uitspreken voor de manier waarop deze projecten zijn gerealiseerd. Het is toch allemaal gebeurd rond 1900 zonder de middelen die wij tegenwoordig tot onze beschikking hebben. Verder lijkt het me toch ook niet zo gemakkelijk om in die tijd ook nog eens de juiste mensen bij de projecten te bereiken en te betrekken.
Chapeau!

René Thijssen

De “bronx” van Glasgow?

Waarom de reisleiding ons per se naar het dorp in een buitenwijk van Glasgow wil brengen dat oorspronkelijk gebouwd is voor de Common Wealth Plays van 2014 is ook voor onze buschauffeur een raadsel. Liever laat hij ons het nabijgelegen voetbalstadion van Celtic zien waar, volgens hem, meer eer aan te behalen valt.

Maar even later lopen we dan toch tussen de keurig in het gelid staande blokjes eengezinswoningen. Het zijn sociale huurhuizen, compleet met zonnepanelen op het dak en een eigen parkeerplaats in de omheinde achtertuin. De wegen, paden en groenvoorzieningen liggen er keurig bij, alleen vreemd dat de toegangen naar het naastgelegen koopwoningengedeelte met bouwhekken zijn gebarricadeerd.

Een bewoonster die, als schijnbaar enig levend wezen in de wijk op deze vredige zondagochtend buiten een sigaretje staat te roken, lucht haar hart. Ze blijkt er pas een maand te wonen en heeft geen kritiek op de woningen, noch op de alleszins schappelijke huur van 500 pound (ca 700 euro) per maand, maar wil toch het liefst zo snel mogelijk weer weg. De woningtoewijzing, die zorgt voor asociale toestanden en criminaliteit, is, volgens haar, een groot probleem. De bouwhekken moeten de bezitters van

de relatief dure koopwoningen hiertegen beschermen. “Binnenkort wordt het hier de Bronx” zegt ze onheilspellend, doelend op het hoge percentage immigranten.

Over een jaar of tien komen we wel weer eens kijken. Wij Nederlanders hebben tenslotte ervaring met zo'n akkevietje. “De Bijlmer”, gebaseerd op de idealistische stedenbouwkundige principes van Le Corbusier, ligt er immers, na een paar rigoureuze ingrepen en een vliegtuigcrash, weer als herboren bij.

“House for an art lover” of toch meer: “house for a makintosh lover”?

Voor een adequate bewegwijzering had de gemeente Glasgow kennelijk geen budget meer. Drie keer rijden we de weg op en neer die langs het park scheert waar het icoon van Charles Rennie Mackintosh (1868-1928) is gesitueerd. Maar Menno brengt uiteindelijk verlossing, middels de navigatie op zijn tablet.

De eerste indruk van dit in een openbaar park gelegen, postuum gerealiseerde, “House For An Art Lover” is dat het groot, fors, stoer, sober en vrij gesloten is. Geen hoogstandje in architectuur, maar imposant in zijn verschijningsvorm, met slechts enkele decoraties op de voorgevel. Binnen is het evenwel (om met Louis van Gaal

te spreken) “another cook”.

De ontstaansgeschiedenis is opmerkelijk te noemen. Het ontwerp is het gevolg van een prijsvraag die tijdschriftuitgever Alexander Koch uit Darmstadt eind 1900 uitschreef onder Europese architecten. Als reactie op het gedetailleerde programma van eisen voor het imaginaire “Wohnhaus eines Kunst-Freundes”, met een prijzenpot van totaal 8000 DM, kwamen 36 inzendingen binnen, waarvan twee uit Engeland.

Mackintosh 's ontwerp werd gediskwalificeerd omdat vitale interieurbespectieven ontbraken. De eerste prijs werd niet toegekend. De tweede prijs ging naar de andere Engelsman: Baillie Scott die een kasteelachtig plan tekende met vier ronde torens in het front. Om publicatie in het tijdschrift “Dekorative Kunst” mogelijk te maken, werd Mackintosh gevraagd de ontbrekende perspectieven alsnog te leveren, waarvoor hij een van de extra prijzen kreeg. Koch presenteerde het ontwerp in zijn stand op de “1902 Turin International Exhibition”.

Consulting structural engineer Graham Roxburgh kwam in 1965 naar Glasgow en redde in 1980 “Graigie Hall”, een laat Victoriaans werk van Mackintosh's werkgevers Honeyman en Keppie uit 1872, om het te gebruiken als kantoor voor zijn bedrijf “Roxburgh & Partners”. Het

bevatte onder andere een door Mackintosh ontworpen muziekkamer met een bijzonder orgel uit 1897. Toen Roxburgh de prijsvraagtekeningen van het "House For An Art Lover" bestudeerde, ontdekte hij opvallende overeenkomsten met "Graigie Hall" en in 1987 vatte hij het plan op om Mackintosh's ongebouwde ontwerp uit 1901 alsnog te realiseren.

Streven was om het gereed te hebben in 1990 toen Glasgow culturele hoofdstad van Europa was. Vele deskundigen werden ingeschakeld om de veertien ontwerptekeningen van Mackintosh te ontwikkelen tot bruikbare uitvoeringstekeningen, waarbij veel werd afgeleid van "Windyhill" dat in 1899 werd gerealiseerd en "The Hill House" uit 1901. Mackintosh's tekeningen bevatten vijf interieurs, waarvan er twee alleen een enkele wand van het betreffende vertrek weergaven. Besloten werd om alleen de hoofdverdieping volledig te reconstrueren, omdat de kamers die Mackintosh documenteerde allemaal op die verdieping lagen, behalve de "Nursery" en een wand van de hoofdslaapkamer. De begane grond- en de dakverdieping kregen slechts een basale afwerking. Het bleef een interpretatie van het originele ontwerp.

In juli 1989 werd met de bouw begonnen. In augustus 1990 was het gebouw klaar met de vertrekken op de eerste verdieping en veel van het handwerk. Maar vanwege een forse budgetoverschrijding werden de werkzaamheden noodgedwongen enige jaren opgeschort. In 1994 verbond de "Glasgow School Of Art" zich aan het project en huurde een substantieel gedeelte voor onderwijsdoeleinden. De hoofdverdieping werd afgemaakt. In 1996 werd het bedrijf "House For An Art Lover Ltd" opgericht, dat zorgde voor voldoende inkomstenbronnen middels entreegelden van bezoekers, het café-restaurant, de winkel en de verhuur aan de "School Of Art" en de "Digital Design Studio". Het huis is nu een toeristische attractie met 30 fulltime medewerkers en 36 parttimers en een jaarlijks budget van 1,65 miljoen pound, d.w.z. ca 2,3 miljoen euro.

Het inderdaad erg rijk gedecoreerde interieur vertoont veel verwantschap met de in 1897 opgerichte "Wiener Secession", waarvan kunstenaars als Klimt, Moser, Hoffmann, Olbrich, Wagner, Kurzweil en Friedrich de oprichters waren. Mackintosh had er overigens in 1900 een tentoonstelling.

Veel romantiek en vrouwelijke, op de natuur geïnspireerde, vormgeving. Een dubbelhoge entreehal met een overloop met balustrade in de vorm van

vogelvleugels. Een eetkamer compleet met kastenwand en wandbetimmeringen met reliëfs. Een maagdelijk witte woon- annex muziekkamer met een hemelbed-piano. Een "oval room" als een baarmoeder, naast een rechthoekige herenkamer. Alles van top tot teen gedecoreerd. Met recht een "Gesamtkunstwerk", inclusief armaturen, in alle kamers een apart ontworpen open haard en uiteraard ingericht met zijn eigen karakteristieke meubilair.

Mooi en indrukwekkend, maar als rechtgeaarde kunstliefhebber vraag je je af waar je nu eigenlijk de schilderijen uit je eigen verzameling moet ophangen. Daar is geen plek voor, omdat het interieur een kunstwerk op zichzelf is. Beter dan maar dat het niet als woonhuis maar als een museum is gebouwd, niet voor zomaar een kunstliefhebber, maar voor een bewonderaar van Mackintosh zelf.

Ruud Wilmink

